

LIETUVOS TEISĖS UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
TARPTAUTINĖS TEISĖS KATEDRA

AUŠRA KIMTYTĖ
TARPTAUTINĖS TEISĖS STUDIJŲ PROGRAMA

TEMA

ATSAKOMYBĖ UŽ TARPTAUTINĖS TEISĖS NEDRAUDŽIAMUS VEIKSMUS

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
Dokt. Raimundas Moisejevas

Konsultantas –
Dr. Aušra Raišytė- Daukantienė

Vilnius, 2005

Atsakomybė už tarptautinės teisės nedraudžiamus veiksmus

Įvadas.....	1
1. Atsakomybės už tarptautinės teisės nedraudžiamus veiksmus institutas:.....	5
1.1 Atsakomybės už tarptautinės teisės nedraudžiamus veiksmus instituto sąvoka...5	
1.2 Atsakomybės už tarptautinės teisės nedraudžiamus veiksmus instituto raida....11	
2. Tarptautinės teisės šaltiniai atsakomybės už tarptautinės teisės nedraudžiamus veiksmus srityje:.....	12
2.1 Specialiosios tarptautinės sutartys:	12
2.1.1 Sutartis, reglamentuojančios atsakomybę už žalą, padarytą kosminėmis operacijomis;.....	13
2.2.2 Sutartis, reglamentuojančios atsakomybę už branduolinį užteršimą.....	15
2.2.3 Sutartis, reglamentuojančios atsakomybę už užteršimą nafta ir atsakomybę už kita, pavojinga veikla padarytą žalą.....	17
2.2 Atsakomybės principas, kaip tarptautinės teisės principas.....	19
2.3 Tarptautinis paprotys.....	21
3. Kompensavimo už žalą, padarytą teisėtais veiksmais, tvarka:.....	25
3.1 Pretenzijos pateikimas;	26
3.2 Žalos samprata ir jos nustatymas;	27
3.3 Principas „teršėjas moka“.	30
4. Žalos, kuri gali būti sukelta teisėta veikla, prevencija.	33
Išvados.	40
Naudotos literatūros sąrašas.....	42
Santrauka.....	47
Zusammenfassung.....	48

IVADAS

Gana ilgą laiką kalbant apie tarptautinę valstybių atsakomybę, paprastai galvoje turėta atsakomybė už tarptautinės teisės pažeidimus: už tarptautinės paprotinės teisės normas, tarptautinės teisės principo pažeidimą ar už sutartimi prisiimto įsipareigojimo nesilaikymą. Tačiau tarptautinėje teisėje sąvoka „atsakomybė“ antroje XX amžiaus pusėje įgijo dar vieną reikšmę – ji pradėta taikyti ir tarptautiniams santykiams, kylantiems dėl pavojingos veiklos, nedraudžiamos tarptautinės teisės, žalingų padarinių.

Apie tarptautinę atsakomybę apskritai ir apie atsakomybę, kylančią dėl tarptautinės teisės pažeidimų, kalbėta tiek užsienio autorių, tiek lietuvių teisininkų darbuose. Tarp pastarųjų: žinomo tarptautinės teisės specialisto P. Kūrio monografija „Tarptautinės teisės pažeidimai ir valstybės atsakomybė“ (1973 m.), kurios išvadomis rengiant Valstybių atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus straipsnių projektą, rėmėsi Jungtinių Tautų Organizacijos Tarptautinės teisės komisija (toliau tekste – TTK); taip pat V. Vadapalo disertacija „Tarptautinės valstybių atsakomybės realizavimas“. Tačiau apie tarptautinę atsakomybę už tarptautinės teisės nedraudžiamus veiksmus kalbėta tik epizodiškai. P. Kūris ir M. Požarskas savo darbe „Tarptautinės teisės apybraižos“ (1985 m.) jau mini, kad tokia atsakomybė egzistuoja ir kad TTK ėmėsi gvildinti šią temą. V. Vadapalas knygoje „Tarptautinė atsakomybė“ trumpai apibrėžia „atsakomybės be kaltės“ sampratą bei aptaria ryškiausius pavyzdžius, kuomet žala, padaryta tarptautinės teisės nedraudžiamais veiksmais, buvo, arba knygos autoriaus nuomone, turėtų būti atlyginta.

Rusų teisininkas K. A. Bekiaševs pabrėžia tik kosmoso teisėje egzistuojantį atsakomybės už pavojingos veiklos, neuždraustos tarptautinės teisės, žalingus padarinius reglamentavimą. Bendraautoriai V.I. Kuznecovas ir J.M. Kolosovas knygoje „Meždunarodnoje pravo“ pastebi, kad tokia atsakomybė reglamentuota tik specialiosiose sutartyse ir toliau šios temos neplėtoja. Vėlesniame savo darbe „Meždunarodnoje pravo“ V. I. Kuznecovas jau plačiau aptaria galimas pavojingos veiklos, nedraudžiamos tarptautinės teisės, bet pavojingos ir galinčios sukelti rimtas tarpvalstybines pasekmes, rūšis; išskiria, kuriose tarptautinės teisės šakose atsakomybė už teisėtus veiksmus labiau reglamentuota. Bene plačiausiai iš rusų teisininkų šią temą nagrinėja V. I. Ušakovas („Kurs meždunarodovo prava. Tom tretij. Osnovnije instituti meždunarodnovo prava“) bei I. I. Lukašuk („Meždunarodnoje pravo. Osobennaja čast“). Jų nuomone šiame magistro baigiamajame darbe nemažai remtasi, ypač kalbant apie tarptautinės teisės atsakomybės už nedraudžiamus veiksmus instituto sampratą, atsakomybės pagrindus.

Ph. Sands savo darbe "Principles of International Environmental Law" apie atsakomybę už tarptautinės teisės veiksmus kalba kaip apie atsakomybę už ekologinę žalą, gretindamas ją su atsakomybe už tarptautinės teisės pažeidimus. O A. Kiss ir D. Shelton knygoje "International Environmental Law" nurodo ir kaip sprendžiamos atsakomybės už žalą, padarytą tarptautinės teisės nedraudžiamais veiksmais atlyginimo problemos, plačiau nagrinėdami privačių subjektų nei valstybių atsakomybę.

Kiti tarptautinės teisės specialistai, kurie yra tik palietę šią temą yra E.S. Krivčikova, S. V. Ignatenko, E. Chimenez de Arečaga, J. P. Muller, L. Wilhaben, M. Akehurst, P. Malanczuk, J. Browlie.

Kalbant apie doktriną, kaip apie tarptautinės teisės šaltinį, verta pažymėti, kad Tarptautinis Teisingumo Teismas savo Statuto 38 str. nurodo teisės doktriną kaip pagalbinį tarptautinės teisės šaltinį. Šiuo atžvilgiu didelę reikšmę turi Jungtinių Tautų Tarptautinės Teisės Komisijos rengiami konvencijų projektai. Autorė magistro baigiamajame darbe nagrinėja šios Komisijos parengtą Pavojinga veikla sukeltų žalingų padarinių prevencijos projektą (toliau tekste – Prevencijos projektas), taip pat lygina kai kuriuos atsakomybės už tarptautinės teisės nedraudžiamus veiksmus ir atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus aspektus, remdamasi Valstybių atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus straipsniais.

Nors Tarptautinio Teisingumo Teismo Statuto 38 straipsnis ir įvardija jurisprudenciją kaip papildomą tarptautinės teisės šaltinį, ji turi ypatingą reikšmę, nes jos pagalba gali būti nustatoma, jog egzistuoja konkreti tarptautinės teisės norma, todėl autorė savo magistro baigiamajame darbe remiasi Tarptautinio Teisingumo Teismo, tribunolų bei arbitražų sprendimais (Trail Smelter, Korfu Chanel, Lac Lanoux, MOX Plant ir kitomis bylomis).

Kitas tarptautinės teisės šaltinis - tarptautinė sutartis apibrėžia raštu tarptautinės teisės normas turinį, todėl tarptautinės konvencijos kaip tarptautinės teisės šaltinis, konkretumo ir apibrėžtumo prasme, turi pranašumą prieš paprotį. Autorė darbe bene labiausiai iš visų tarptautinės teisės šaltinių remiasi tarptautinėmis sutartimis, sudarytomis kosmoso, branduolinės teisės ir kitose srityse, kuriose reglamentuojama atsakomybė už pavojinga veikla padarytą žalą.

Gali pasirodyti, kad apie tarptautinę atsakomybę už tarptautinės teisės nedraudžiamus veiksmus kalbėta ne tiek jau mažai, vis dėl to egzistuoja problema - dar nėra pakankamai privalomų teisės šaltinių, reglamentuojančių tarptautinę atsakomybę už teisėtai veiksmis padarytą žalą: daugelis tarptautinės teisės specialistų, kurių darbais autorė remiasi, pabrėžia, jog aiškiai reglamentuota tik atsakomybė už kosminėmis operacijomis padarytą žalą. O atsakomybės už tarptautinės teisės nedraudžiamus veiksmus tema, vystantis mokslui ir technologijoms, įgauna vis didesnę aktualumą, kadangi žalos, padarytos teisėtai veiksmis mastai vis auga, kartu

keldami vis didesnę grėsmę aplinkai ir žmonijai. Todėl reglamentuoti valstybių atsakomybę už kartais milžiniškas neigiamas pasekmes sukeliančius veiksmus, net jei jie nėra draudžiami, tampa esminiu uždaviniu.

Darbo mokslinis naujumas ir praktinė reikšmė – Jungtinių Tautų Organizacijos TTK, kuri buvo sudaryta kodifikuoti tarptautinę teisę, nuo 1980 m. ruošė Tarptautinės atsakomybės už žalą, padarytą tarptautinės teisės nedraudžiamais veiksmais straipsnių projektą¹. Taip buvo bandyta užpildyti šią tarptautinės teisės spragą. Tačiau teisininkų – mokslininkų nuomonės, TTK nuostatos, taip pat valstybių praktika šioje srityje labai prieštaringa, todėl yra pakankamai sudėtinga išvelgti bendrus atsakomybės principus, dėsnius. Autorė šiame darbe stengiasi atskleisti ne tik pagrindines problemas (daugiausia dėl nepakankamo reglamentavimo) bet ir šio tarptautinės teisės instituto vystimosi tendencijas.

Magistro baigiamojo darbo objektas – tai tarptautinės valstybių atsakomybės teisiniai santykiai, kylantys dėl žalos, padarytos veiksmais, neprieštaraujančiais tarptautinei teisei.

Magistro baigiamojo darbo tikslas – atskleisti tarptautinės valstybių atsakomybės už tarptautinės teisės nedraudžiamus veiksmus turinį ir išanalizuoti su šia tema susijusias problemas, ypač dėl nepakankamo reglamentavimo.

Tokiu būdu autorė stengsis patvirtinti arba paneigti išsikeltą hipotezę: tarptautinėje teisėje egzistuoja teisės norma įpareigojanti valstybę atlyginti teisėtais veiksmais sukeltą žalą.

Siekiant minėto tikslo, iškeliami šie uždaviniai:

1. pateikti atsakomybės už tarptautinės teisės nedraudžiamus veiksmus instituto sampratą ir apibrėžti sąvoką, palyginti ją su civilinės atsakomybės institutu nacionalinėje teisėje bei atskleisti esminius pirmojo instituto raidos aspektus;
2. aptarti, kokią atsakomybės dalį prisiima valstybės specialiosiose sutartyse, reglamentuojančiose atsakomybę už skirtingose padidinto pavojaus veiklos srityse padarytą žalą bei, tuo pačiu, nustatyti, ar valstybės pripažįsta atsakomybės už teisėtus veiksmus principą;
3. aptarti pagrindinius žalos, padarytos valstybių ar privačių subjektų teisėtais veiksmais, kompensavimo principus, bei išanalizuoti valstybių pareigos imtis prevencinių priemonių prieš tokią žalą klausimus.

Pirmojoje magistro baigiamojo darbo dėstymo dalyje autorė apibrėžia atsakomybės už nedraudžiamus veiksmus sąvoką, atsakomybės pagrindus, aptaria šios atsakomybės, kaip tarptautinės teisės instituto, raidos aspektus.

¹ Dabar tai jau nebe projektas – straipsniai buvo priimti Jungtinių Tautų Generalinės asamblėjos rezoliucija (apie tai darbe vėliau).

Antroje darbo dėsimo dalyje aptariami tarptautinės teisės šaltiniai šioje srityje. Nagrinėjamos tarptautinės sutartys, susijusios su atsakomybe už pavojinga, bet nedraudžiama veikla padarytą žalą ir nustatoma, kokia atsakomybės dalis tenka valstybėms ar kitiems tarptautinės teisės subjektams. Taip pat šioje dalyje autorė bando atsakyti į klausimus, ar egzistuoja atsakomybės už žalą, padarytą tarptautinės teisės nedraudžiamais veiksmais principas, kaip bendras tarptautinės teisės principas ir ar susiformavęs paprotys šioje srityje.

Trečiojoje dalyje autorė nurodo, kaip sprendžiamas žalos, padarytos teisėtais veiksmais atlyginimo klausimas, koks čia yra valstybių ir privačių subjektų, atsakingų už pavojinga veikla padarytą žalą, vaidmuo.

Ketvirtoje dalyje autorė aptaria kelio užkirtimo žalai, padarytai pavojinga, bet teisėta veikla, svarbą, bando atsakyti į klausimą, ar valstybės pripažįsta pareigą imtis priemonių dėl žalos prevencijos.

Rašydama magistro baigiamąjį darbą, autorė vadovavosi tokiais metodais: apibendrinimo, lyginamuoju - istoriniu, sisteminės analizės, analogijos.

1. ATSAKOMYBĖS UŽ TARPTAUTINĖS TEISĖS NEDRAUDŽIAMUS VEIKSMUS INSTITUTAS

1.1 ATSAKOMYBĖS UŽ TARPTAUTINĖS TEISĖS NEDRAUDŽIAMUS VEIKSMUS SĄVOKA

Tarptautinės teisinės atsakomybės sąvoka, kaip teigiama 2001 m. Valstybių atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus straipsniuose, kuriuos ruošė TTK ir kurie buvo priimti kaip Jungtinių Tautų Generalinės asamblėjos rezoliucija, apima tarptautinius teisinius santykius, susijusius su tarptautinės teisės pažeidimu.² Taigi, pagal šį bendro pobūdžio apibrėžimą, “jeigu valstybė pažeidžia tarptautinės paprotinės teisės normą [ar tarptautinės teisės principą: autorės past.] arba nesilaiko savo sutartimi prisiimto įsipareigojimo, ji pažeidžia tarptautinę teisę arba įvykdo vadinamąjį “tarptautinį neteisėtą aktą”³. Tačiau Atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus straipsniuose taip pat minima, jog galimi atvejai, kuomet valstybei atsiranda pareiga atlyginti ir teisėtais veiksmais padarytą žalą.⁴ Taigi sąvoka “atsakomybė” taikoma ir valstybių pareigoms, kylantioms dėl pavojingos, tačiau tarptautinės teisės nedraudžiamos veiklos, žalingų padarinių. Beje, teisinėje literatūroje yra įvairių nuomonių ir pasiūlymų dėl termino, apibūdinančio šį institutą. Šalia “objektyviosios atsakomybės”, priimtini ir tokie terminai kaip “įsipareigojimai, kylantys iš žalos, padarytos padidinto pavojaus šaltiniais”, “atsakomybė už riziką”, “padidinta atsakomybė”, “žalos atlyginimas pagal rizikos sistemą”, “besąlyginė atsakomybė”, “atsakomybė be kaltės”, “griežtoji atsakomybė”,⁵ “absoliuti atsakomybė”⁶, “nedeliktinė atsakomybė”⁷

Tačiau kyla klausimas – ar apskritai įsipareigojimus, kylančius iš tarptautinės teisės nedraudžiamų veiksmų padarytos žalos galima vadinti tarptautine atsakomybe (ar atsakomybė kyla tik dėl tarptautinės teisės pažeidimų)? Kai kurie vokiečių teisininkai linkę teigti, jog atsakomybė už teisėtus, bet su ypatinga žalos atsiradimo rizika susijusius veiksmus neturi būti

² Commentaries to the draft articles on Responsibility of States for internationally wrongful acts, 51 p. http://www.un.org/law/ilc/texts/state_responsibility/responsibilityfra.htm, prisijungimo laikas 2005 10 05.

³ Akehurst M., Malanczuk P. Šiuolaikinės tarptautinės teisės įvadas, Vilnius: 2000, 309 p.

⁴ Commentaries to the draft articles on Responsibility of States for internationally wrongful acts, 49 p. http://www.un.org/law/ilc/texts/state_responsibility/responsibilityfra.htm, prisijungimo laikas 2005 10 05.

⁵ Ушаков. В. Курс международного права, Том 3-ий. Основные институты международного права. Москва: 1990, С. 47.

⁶ Кузнецов, Международное право, Москва, Москва: Юрист, 2001, С. 91.

⁷ Лукашук И.И., Международное право. Особенная часть, 2-ое изд. Москва: Юрист, 2001, С. 52.

siejama su atsakomybe už priešingus teisei veiksmus, todėl tai yra speciali atsakomybės rūšis – atsakomybė už žalą.⁸ Autorės nuomone, tikriausiai į šį klausimą nėra vienareikšmiško atsakymo, bet tarptautinė teisė ilgą laiką vystėsi civilinės teisės įtakoje, o civilinės atsakomybės sąvoka taikoma ir atsakomybei už padidinto pavojaus šaltinio sukeltą žalą.⁹

Apskritai lyginant tarptautinę atsakomybę ir civilinę atsakomybę, galima pastebėti bendrų esminių bruožų: LR Civilinio kodekso 6.245 straipsnyje pateikta civilinės atsakomybės samprata, pagal kurią civilinė atsakomybė suprantama kaip turtinė prievolė, kurios viena šalis turi teisę reikalauti atlyginti nuostolius o kita privalo juos atlyginti¹⁰, o tarptautinė atsakomybė – tai tarptautinės teisės normų nustatyta tarptautinės teisės subjekto pareiga atlyginti žalą, padarytą kitam tarptautinės teisės subjektui.¹¹ V. Ušakovas praplečia pastarosios sąvokos apibrėžimą: “objektyvioji valstybių atsakomybė yra savarankiškų teisinių santykių kompleksas, kuriame svarbiausiais aspektais laikomi: valstybės įsipareigojimas atlyginti be kaltės ir teisėta veikla padarytą žalą ir nukentėjusios valstybės teisė reikalauti atlyginimo, remiantis specialiomis sutartimis.”¹² Išryškėja bendras specifinis civilinės atsakomybės ir tarptautinės atsakomybės už tarptautinės teisės nedraudžiamus veiksmus bruožas – jos turtinis pobūdis. Kilus tarptautinei atsakomybei už pavojingos, bet teisėtos veiklos žalingus padarinius, subjektas įpareigojamas atlyginti materialią žalą. Pasitelkiant civilinės teisės nuostatas, galima palyginti tarptautinės teisės atsakomybės pagrindus: civilinėje teisėje atsakomybė kyla dėl įsipareigojimų pažeidimo ar delikto (tarptautinėje teisėje atitinkamai - dėl tarptautinės teisės pažeidimo) ir dėl didesnio pavojaus šaltinio padarytos žalos (atitinkamai - dėl teisėtos veiklos žalingų pasekmių). Esminis požymis tam, kad būtų galima atskirti vienos ir kitos tarptautinės atsakomybės norminių pagrindą, matyt, yra tas, kad pirmuoju atveju, atsakomybės pagrindas yra bet kurios tarptautinės teisės normos nesilaikymas, tuo tarpu antruoju atveju – atsakomybė atlyginti padarytą žalą kyla tik esant tokia pareigą numatančios specialioms sutartims. Nustatant tarptautinį teisės pažeidimą, neturi reikšmės tai, ar padaryta materialinė žala, tuo tarpu objektyviosios atsakomybės kilimo pagrindas – materialinė žala. Ir atvirkščiai - objektyvioji atsakomybė kyla nepaisant to, kad tarptautinės teisės normos nebuvo pažeistos. Vis dėl to lietuvių kalboje yra tik vienas tarptautinės teisės *atsakomybės* terminas, kuris nusako tiek atsakomybę už teisėtus, tiek už neteisėtus veiksmus. Anglų kalboje toks šių dviejų atsakomybės rūšių pagrindo atskyrimas aiškiai

⁸ Bothe, Dolzer, Hailbronner, Klien, Kunig, Schroeder, Graf Vitzthum. Vollkerrecht, 3-e Auflage. - Berlin, 2004. 220 p.

⁹ LR Civilinis kodeksas 6.270 str. 1 d.//Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262.

¹⁰ LR Civilinis kodeksas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262.

¹¹ Кузнецов, Международное право, Москва, Москва: Юрист, 2001, С. 92.

¹² Ушаков. В. Курс международного права, Том 3-ий. Основные институты международного права. Москва: 1990, С.52.

matomas: *responsibility*¹³ – tai valstybių atsakomybė už tarptautinės teisės pažeidimus, *liability*¹⁴ – atsakomybė už tarptautinės teisės nedraudžiamais veiksmais padarytą materialią žalą.

Faktinis objektyviosios atsakomybės pagrindas yra ne valingas valstybės veiksmas (kaip yra tarptautinės teisės pažeidimo atveju), bet įvykis, kuris vienaip ar kitaip yra susijęs su teisėta veikla ir nepriklausantis nuo valstybės valios.

V. Ušakovas pateikia keturis elementus, kuriais remiantis nustatomas įvykis:

- nenugalima jėga;
- padidinto pavojaus šaltinio avarija, kurios priežastimi yra nenugalima jėga;
- materialinė žala;
- priežastinis ryšys tarp įvykio ir materialinės žalos.

Daugeliu atveju minėti elementai tinka (kuomet žala, kaip pavojingos veiklos pasekmė, padaroma aplinkai), tačiau Korfu sąsiaurio incidento atveju, kuris bus nagrinėjamas vėliau, Tarptautinis Teisingumo Teismas rėmėsi tik dviem paskutiniais.

Rusų teisininkai J. M. Kolosov ir E.S. Krivčikova mano, kad būtinos sąlygos atsirasti objektyviajai atsakomybei yra:

1. tarptautinės teisės normos, kur tokia atsakomybė numatoma;
2. įvykis, pagal kurį „įsijungia“ žalos reguliavimo mechanizmas, pagal minėtas normas;
3. tiesioginis priežastinis ryšys tarp įvykio ir materialinės žalos.¹⁵

Pirmoji sąlyga vertintina kaip juridinis pagrindas kilti atsakomybei, antroji – kaip faktinis.

Tačiau autorei priimtinausia V. J. Kuznecovo nuomonė: “Remiantis objektyvios tarptautinės atsakomybės normomis, tam, kad tarptautinės teisės subjektui kiltų pareiga atlyginti materialią žalą, užtenka priežastinio ryšio tarp tarptautinės teisės neuždraustų veiksmų ir materialinės žalos atsiradimo fakto.”¹⁶ Čia lieka tik du būtini elementai ir jie tinka nustatyti ne tik atsakomybei už ekologinę žalą, bet, kaip ir Korfu sąsiaurio bylos atveju, valstybės atsakomybei už veiksmus, kuriuos ji privalo atlikti tam, kad nebūtų pažeisti kitos valstybės interesai, tačiau jų neatlieka.¹⁷

¹³ Draft articles on the Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, adopted by the International Law Commission at its fifty-third session, held in 2001,

http://www.un.org/law/ilc/texts/State_responsibility/responsibilityfra.htm prisijungta 2005 10 20.

¹⁴ 2001 Draft articles on Prevention of transboundary harm from hazardous activities adopted by the ILC at its fifty – third session /< <http://www.un.org/law/ilc/reports/2001/2001report.htm>> prisijungimo laikas 2005 10 05.

¹⁵ Колосов Ю.М., Кривчикова Е.С. Международное право. Москва: Международные отношения, 2000, С.81.

¹⁶ Кузнецов, Международное право, Москва, Москва: Юрист, 2001, С. 92.

¹⁷ Šioje byloje Albanija buvo pripažinta atsakinga už žalą, padarytą Didžiosios Britanijos laivams. Nors pati ir neužminavo Korfu sąsiaurio, tačiau turėjo žinoti apie minas ir informuoti anglų laivus.

V.J. Kuznecovas pabrėžia, kad teisėti veiksmai, suprantami kaip neuždrausta tarptautinės teisės normomis veikla, kuri pagal tarptautinę teisę priskiriama tarptautinės teisės subjektui.¹⁸ Jo pastebėjimą vertėtų sukonkretinti. Valstybių atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus straipsniuose TTK apibrėžė, kokia veika yra priskiriama valstybei.¹⁹ Tačiau kalbama apie atsakomybę, kylančią dėl tarptautinės teisės pažeidimų. Valstybes (arba kitus tarptautinės teisės subjektus, pvz. tarptautines organizacijas) įpareigoti atlyginti žalą, padarytą nedraudžiamais veiksmais, gali kol kas tik tarp valstybių sudarytos sutartys, numatančios atsakomybę konkrečioje sferoje. Sutartys, žinoma, nenumato visų galimų žalos sukėlimo atvejų, todėl tokiais atvejais lieka tarptautinės teisės spragos. Jei subjektas nėra įpareigotas atlyginti žalos pagal bendrus tarptautinės teisės principus ar remiantis susiformavusiu papročiu, priimamas nebent politinis sprendimas kompensuoti žalą ar dalį jos, kaip buvo padaryta byloje Kanada prieš SSRS, kai žalą Kanada patyrė dėl jos teritorijoje nukritusio kosminio SSRS palydovo.²⁰ Panašūs įvykiai tarptautinės teisės atžvilgiu yra ne tiesiog faktinė situacija, bet juridinis faktas, iš kurio kyla valstybės objektyvioji atsakomybė. Toks juridinis faktas dažniausiai susijęs su padidinto pavojaus šaltinių valdymu ir sukuria kompensacinius tarptautinius santykius tarp valstybės, padariusios žalą ir nukentėjusios valstybės.²¹

Įvykiu, pasak rusų teisininkų J.M. Kolosovo ir E.S. Krivčikovos, gali būti traktuojama nenugalima jėga ir incidentas. Nenugalimos jėgos ypatybė ta, kad ją sukeliančios priežastys nesusijusios nei su padidinto pavojaus šaltiniu, nei su valstybe, kuri jį valdo. Tai tokios aplinkybės, kurios negali būti numatytos ir kurių negalima išvengti šiuolaikinėmis mokslo – technikos priemonėmis (pavyzdžiui, žemės drebėjimas, cunamis, taifūnas, audra, nenumatomi procesai viršutiniuose atmosferos sluoksniuose ir kt.).²² Pavyzdžiu gali būti ir neseniai Lietuvoje įvykusi Rusijos karinių oro pajėgų naikintuvo „Su-27“ katastrofa. Naikintuvo katastrofą tyrusi tarpžinybinė komisija konstatavo, jog "Su-27" įskridimą į Lietuvos oro erdvę ir sudužimą nulėmė "techninių, organizacinių ir žmogiškų veiksmų visuma". Rusija įsipareigojo atlyginti padarytą žalą.²³

Priešingai nei nenugalima jėga, incidentas yra tokia situacija, kai valstybė netenka galimybės kontroliuoti padidinto pavojaus šaltinio dėl netikėtų ir negrįžtamų procesų jo įrangoje

¹⁸ Там же.

¹⁹ Vadapalas V. Valstybių atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus straipsnių projektas, Jungtinių Tautų tarptautinės teisės komisijos patvirtintas 53 sesijoje 2001 m., II skyrius "Veikos priskyrimas valstybei", Tarptautinės teisės pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija, V.: Eugrimas, 2003, 265 p.

²⁰ Международное космическое право. Москва: Международные отношения, 1999, С.22.

²¹ Колосов Ю.М., Кривчикова Е.С. Международное право. Москва: Международные отношения, 2000, С. 81.

²² Колосов Ю.М., Кривчикова Е.С. Международное право. Москва: Международные отношения, 2000, С. 82.

²³ Rusija ruošiasi sumokėti Lietuvai už "Su-27" avarijos padarytą žalą // BNS naujienos. 2005 11 07, <<http://su27.bns.lt/?item=202&id=1&subid=0>> prisijungta 2005 12 22;

ir to rezultatas būna grėsmė kilti žalai, kuri negali būti pašalinta, nežiūrint į tai, kad buvo imtasi visų įmanomų priemonių.²⁴ Žinoma, reikia turėti galvoje, kad tokie atvejai gali būti faktinis pagrindas atsakomybei kilti tada, kai juos, kaip minėta, tokiais pripažįsta specialios tarptautinės sutartys.

Mokslinės – technologinės revoliucijos dėka atsiradusios naujos pramonės sritys, pavyzdžiui kosminės operacijos, branduolinių jėginių veikla, naftos ir kitų pavojingų krovinių gabenimas, padidino tokių įvykių, kurių metu gali būti padaryta didžiulė materialinė žala, tikimybę. “Visuomenės supratimas, kad šiuolaikinis gyvenimo ritmas sukuria pavojų, lėmė žalos atlyginimo tendencijų vystimąsi viešojoje ir privatinėje teisėje”.²⁵ Tačiau tokios tendencijos turėjo pirmiausia pasirodyti nacionalinėje teisėje – normose numatančiose atsakomybę už padidinto pavojaus sukeltą žalą. Civilinėje teisėje įstatymas arba sutartis gali numatyti atvejus, kai skolininkas atsako nesant jo veiksmuose kaltės.²⁶ Tai griežta arba absoliuti atsakomybė²⁷. Ją taikant nesvarbu, ar atsakingas už žalą asmuo elgėsi rūpestingai, apdairiai ir atidžiai. Žalą privalo atlyginti asmuo, kuris savo veikla kelia padidintą grėsmę. Ar asmens vykdoma veikla atitinka šiuos reikalavimus, turi būti vertinama pagal šiuos kriterijus: 1) itin didelė rizika; 2) negalimumas ją pašalinti atsargumo priemonėmis.²⁸

Kalbant apie pačius padidinto pavojaus šaltinius, jų išsamų sąrašą sudaryti labai sunku, nes jie yra skirtingų lygių ir specifikos. Iš jų galima paminėti branduolines, chemines ir panašias medžiagas bei substancijas, kosminius objektus, orlaivius, atominės jėgaines ir panašius pavojingus techninius įrenginius, dėl kurių gali kilti avarija ar kitoks incidentas, galintis padaryti gigantišką savo mastais žalą. Paprastos transporto priemonės, tokios kaip automobiliai yra padidinto pavojaus šaltiniai pagal vidaus teisę. Pagal tarptautinę teisę, tai šaltiniai, susiję su kur kas didesne rizika.

Taigi atsakomybės be kaltės pagrindas yra rizikos teorija. Jos esmę sudaro tai, kad asmuo naudoja pavojingą objektą arba vykdo kitą pavojingą veiklą, kurios nepajėgia visiškai kontroliuoti. Tačiau veikla negali būti uždrausta, nes yra naudinga visuomenei.²⁹ Vis dėlto laikoma, kad tokia veikla negali pažeisti kitos valstybės interesų, o jei jie pažeidžiami, žala turi būti proporcingai atlyginama. Valstybių suvereniteto principas sukuria teisę valstybei laisvai eksploatuoti savo gamtinius resursus. Tačiau, jeigu veikla tampa tarpvalstybinės žalos priežastimi, suinteresuotų valstybių teisėms, kurios taip pat remiasi minėtu principu, kyla

²⁴ Там же.

²⁵ Саватье Р., Теория обезательств. Москва: Проспект, 1972, С. 41.

²⁶ LR Civilinis kodeksas. 6.248 str. 3d. //Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262

²⁷ Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. V.:Justitia, 1995, 228 p.

²⁸ Ten pat, 229 p.

²⁹ Ten pat.

grėsmė. Valstybės yra įpareigosotos neleisti naudoti savo teritorijos veiklai, kuri pažeidžia kitų valstybių interesus³⁰. Pirmiausia kalbama apie valstybės teritorijos naudojimo, nukreipto prieš kitos valstybės saugumą, draudimą. Tokiais atvejais kyla atsakomybė už tarptautinės teisės pažeidimą.

Riba iki interesų susidūrimo yra visai nežymi, nes visi tarptautinės teisės subjektai yra tarpusavyje susiję tam tikrais teisiniais ryšiais, kurie susidaro tarptautinės teisės principų, normų arba tarptautinių sutarčių, arba vienašalių aktų, arba tarptautinių institucijų (teisminių ar arbitražinių) sprendimų pagrindu. Pastarieji gali nustatyti tarptautinės teisės subjektų pareigas arba jos gali kilti dėl žalos padarymo. Pareigą turinti šalis turi veikti arba susilaikyti nuo veiksmų kitos šalies naudai, o teisę turinti šalis gali reikalauti įvykdyti įsipareigojimus imperatyvaus principo, liepiančio laikytis tarptautinių pareigų pagrindu.³¹ Tačiau atsakomybės už tarptautinės teisės nedraudžiamus veiksmus atveju, žala kompensuojama remiantis sutartimis, detalizuojančiomis specialias veiklas ir riziką. Kitais atvejais, kompensacija mokama *ex gratia*, t.y. nepripažįstant pareigos atstatyti buvusią padėtį.³²

V. Ušakovas teigia, kad nustatant sąlygas sutartyse, kyla ypatingi tarptautiniai teisiniai santykiai, kurie doktrinoje vadinami kompensaciniais, kadangi jie garantuoja žalos, padarytos nekaltais veiksmais, kompensavimą.³³ Kompensaciniai tarptautiniai santykiai, nors ir kyla iš žalos atlyginimo, yra pirminiai, kadangi atsiranda ne iš teisinės normos pažeidimo, o iš nenumatytų ir objektyviai nepriklausančių nuo subjektų valios įvykių, kurie atsitinka vykdant teisėtą veiklą. Reikėtų pabrėžti, kad tokią žalą atlyginanti valstybė, vykdo įsipareigojimą, kuris nėra susijęs su negatyviaja atsakomybe. Tik dėl atsisakymo vykdyti šią pareigą kiltų tarptautinė teisinė atsakomybė (atsakomybės dėl tarptautinių įsipareigojimų nesilaikymo prasme).³⁴

Taigi iš esmės tarptautinė atsakomybė suprantama kaip valstybių pareiga kompensuoti padarytą materialią žalą, atliekant veiksmus, nedraudžiamus tarptautinės teisės, kitaip tariant užsiimant ypač rizikinga veikla.

1.2 ATSAKOMYBĖS UŽ TARPTAUTINĖS TEISĖS NEDRAUDŽIAMUS VEIKSMUS INSITUTO RAIDA

³⁰ Corfu Chanel case <http://www.icj-cij.org/icjwww/icsases/icc/icc_isummaries/icc_isummary_19480325.htm>, prisijungta 2005 10 20.

³¹ Кузнецов, Международное право, Москва, Москва: Юрист, 2001, С. 92.

³² Gering T., Jachtenfuhs M. Liability for Transboundary Environmental Damage: Towards a Geneneral Liability Regime? // European Journal Law, 1993, Nr. 1 (4), 93 p.

³³ Ушаков. В. Курс международного права, Том 3-ий. Основные институты международного права. Москва: 1990, С. 49.

³⁴ Commentaries to the draft articles on Responsibility of States for internationally wrongful acts, 49 p. http://www.un.org/law/ilc/texts/state_responsibility/responsibilityfra.htm, prisijungimo laikas 2005 10 05.

1.2 ATSAKOMYBĖS UŽ TARPTAUTINĖS TEISĖS NEDRAUDŽIAMUS VEIKSMUS INSITUTO RAIDA

Dėl vis augančios objektyviosios atsakomybės praktinės reikšmės, 1980 m. pavedus Jungtinių Tautų Generalinei asamblėjai, TTK ėmėsi nagrinėti tarptautinės atsakomybės už tarptautinės teisės nedraudžiamus veiksmus temą, turėdama tikslą kodifikuoti šio instituto normas bei priimti konvenciją. Jos uždavinys - papildyti valstybių atsakomybės sampratą ir sukurti pagrindinius principus, kurie nustatytų atsakomybę (civilinę atsakomybę ir valstybės atsakomybę) už veiksmus, kurie nedraudžiami pagal tarptautinę teisę, bet sukelia rimtas, vienos valstybės sienas peržengiančias pasekmes.³⁵ Šiandien TTK yra apsvarsčiusi nemažą kiekį specialiųjų pranešėjų parengtos medžiagos, kurioje buvo stengtasi apibendrinti praktinę ir doktrininę medžiagą šia tema, tačiau kol kas TTK pavyko sudaryti tik kelių straipsnių projektą. Šiame projekte kalbama apie tas veiklos rūšis, kurios nėra uždraustos tarptautinės teisės ir vykdomos valstybės teritorijoje, jos jurisdikcijoje ar jai kontroliuojant ir kurios susijusios su galima rizika kilti tarpvalstybinei žalai. Tuo pat metu straipsnių projektai neturi sudaryti kliūčių mokslo ir technologijų vystimuisi.

TTK, rengdama projektus, išsikėlė sau uždavinį laikytis tokių pagrindinių principų:

1. kiekviena valstybė savo teritorijoje turi turėti pasirinkimo laisvę, suderintą su kitų valstybių teisėmis ir interesais;
2. tokios teisės ir interesai reikalauja priimti prevencines priemones, o jei žala jau padaryta, turi būti įgyvendinamos žalos atlyginimo priemonės;
3. nukentėjęs subjektas neturi būti priverstas vienas padengti jam kitos valstybės padarytą žalą.³⁶

Specialusis pranešėjas Kventinas Baksteris (Quentin Baxter) pasiūlė pagrindinius principus, kad būtų galima imtis detalaus reglamentavimo konkrečioms atvejams. Anot jo, normos, reguliuojančios atsakomybę už tarptautinę ekologinę žalą, yra tik vienas elementas. Kiti būtini atsakomybės už tarptautinės teisės nedraudžiamus veiksmus instituto elementai yra prevencija ir žalos minimizavimas. Procedūrinė schema taip pat apėmė saugumo, informacijos perdavimo ir kompensacijos elementus. Kventino Baksterio nuomone, tarptautinės ekologines problemas negali būti sprendžiamos apsiribojant vien tik kompensacijų mechanizmo sukūrimu.

³⁵ Sands Ph. Principles of International Environmental Law, Second Edition. Cambridge: University Press, 2003, 280 p.

³⁶ Commentaries to the draft articles on Responsibility of States for internationally wrongful acts, 52 p. http://www.un.org/law/ilc/texts/state_responsibility/responsibilityfra.htm, prisijungimo laikas 2005 10 05.

žalą schema turėjo pagelbėti tuomet, kai suinteresuotos valstybės nebuvo iš anksto susitarusios dėl atsakomybės klausimo.³⁸ Tačiau Tarptautinės Teisės Komisijos darbo metu išreikšta nuomonė, kad Atsakomybės už tarptautinės teisės nedraudžiamus veiksmus straipsnių projektas neturi pakeisti jau egzistuojančių režimų, liečiančių žalos atlyginimą. Vis dėlto reikėtų numatyti visaapimantį režimą, kuris reglamentuotų pagrindinius žalos atlyginimo aspektus.³⁹

Tačiau greičiausiai Atsakomybės už tarptautinės teisės nedraudžiamus veiksmus straipsniai turės rekomendacinį pobūdį, kadangi, kaip pripažino patys Komisijos nariai, “sunku sukurti tokį režimą, kuriame derėtų įvairūs civilinės atsakomybės režimai. Toks režimas paliestų daugelį jurisdikcijų ir teisinių sistemų”.⁴⁰ Tokia prognozė gali būti pagrįsta ir dėl to, kad 2001 m. parengti Atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus straipsniai, yra priimti kaip Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliucija A/56/83. Šios rezoliucijos neturi privalomojo pobūdžio, nebent juose būtų įtvirtintos tarptautiniais papročiais pripažintos normos. O Atsakomybės už tarptautinės teisės nedraudžiamus veiksmus straipsniai, kaip bus įrodyta vėliau, kol kas nėra pripažinti tarptautiniais papročiais.

2. TARPTAUTINĖS TEISĖS ŠALTINIAI VALSTYBIŲ ATSAKOMYBĖS UŽ TARPTAUTINĖS TEISĖS NEDRAUDŽIAMUS VEIKSMUS SRITYJE

2.1 SPECIALIOSIOS TARPTAUTINĖS SUTARTYS

Tarptautinės objektyviosios atsakomybės normos yra specialios, jos turi apibrėžtą dalykinę veikimo sferą tokiuose teisės pošakiuose kaip tarptautinė kosmoso teisė, tarptautinė oro teisė, tarptautinė jūrų teisė, tarptautinė atominė teisė, tarptautinė ekologinė teisė ir kituose pošakiuose, kuriuose tarptautinė atsakomybė, susijusi su padidinto pavojaus šaltinių veikimu, gali būti numatyta tarptautinėse sutartyse.⁴¹

Tarptautinės sutartis, reguliuojančias atsakomybės už žalą, padarytą teisėta veikla, klausimus galima suskirstyti į tokias, kuriose pagrindinė atsakomybė tenka subjektams,

³⁸ Gering T., Jachtenfuhs M. Liability for Transboundary Environmental Damage: Towards a General Liability Regime? // *European Journal Law*, 1993, Nr. 1 (4), 95 p.

³⁹ Report of the International Law Commission Fifty – third session (23 April – 1 June and July – 10 August 2001) 110 p. <http://www.un.org/law/ilc/reports/2001/2001report> prisijungimo laikas: 2005 10 05.

⁴⁰ Report of the International Law Commission Fifty – third session (23 April – 1 June and July – 10 August 2001) 120 p. <http://www.un.org/law/ilc/reports/2001/2001report> prisijungimo laikas: 2005 10 05.

⁴¹ Кузнецов, Международное право, Москва, Москва: Юрист, 2001, С. 92.

vykdantiems veiklą ir kurios tik iš dalies numato valstybių įsipareigojimus bei į tokias, kurios įtvirtina tik valstybių atsakomybę.

Objektyvioji atsakomybės prigimtis, kaip teigia rusų teisininkas V. J. Kuznecovas, kyla iš aiškiai išreikšto valstybių sutikimo, tarptautinėse sutartyse arba kitokuose susitarimuose priimti tokią atsakomybę. Ji negali būti kildinama iš praktikos ir nereikalauja papildomo pripažinimo iš branduoline, kosmine ar kitokia veikla žalą padariusio subjekto. Niekas, beje, nekliudo tam subjektui ir savanoriškai pripažinti pareigą atlyginti žalą, jeigu prieš jai atsirandant nebuvo sudaryta sutartis tarp jo ir nukentėjusios valstybės.⁴²

Pirmiausia valstybės šioje srityje ėmė sudarinėti sutartis, kuriose numatyta privačių subjektų, padidinto pavojaus šaltinių valdytojų, atsakomybė. Kalbant apie valstybės bei privačių subjektų atsakomybės santykį, reikėtų pažymėti, kad remiantis tarptautines atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus principu, valstybės yra atsakingos už privačių subjektų pavojingą veiklą, tuomet, kai nustatoma, jog valstybės vyriausybė turėjo kontroliuoti tokią veiklą.⁴³ Tačiau valstybės, tokių sutarčių šalys, prisiima įsipareigojimus numatyti nacionalinėje teisėje normas, reglamentuojančias padidinto pavojaus šaltinių valdymo tvarką, o taip pat tokių šaltinių valdytojų atsakomybės sąlygas ir formas, žalos atveju. O kadangi minėtose sutartyse tokie klausimai nėra aptariami, kaip pastebi S.A. Malininas, jie turi būti sprendžiami tarptautinės valstybių atsakomybės bendrų principų kontekste.⁴⁴

Taigi valstybės ėmėsi tarpusavyje sudarinėti sutartis, kurios numato ir tiesioginę objektyvią valstybių atsakomybę.

2.1.1 SUTARTYS, REGLAMENTUOJANČIOS ATSAKOMYBĘ UŽ ŽALĄ, PADARYTĄ KOSMINĖMIS OPERACIJOMIS

Yra keletas ypatybių, skiriančių atsakomybę už žalą, padarytą kosminėmis operacijomis nuo atsakomybės už kita pavojinga, tačiau nedraudžiama veikla padarytą žalą.

Pirmoji ypatybė ta, kad pagal tradicinę tarptautinę teisę valstybė neatsako už savo fizinių ar juridinių asmenų veiksmus, jeigu jie veikia ne pagal valstybės nurodymus⁴⁵. Susitarime dėl

⁴² Там же.

⁴³ Kimminich Volkerrechtliche Haftung für das Handeln Privater im Bereich des internationalen Umweltschutzes. Berlin: Archiv des Völkerrechts, 1984, P. 243-248.

⁴⁴ Kaip cituojama Ушаков. В. Курс международного права, Том 3-ий. Основные институты международного права. Москва: 1990, С.47.

⁴⁵ Valstybių atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus straipsnių projektas, Jungtinių Tautų Tarptautinės Teisės Komisijos patvirtintas jos 53 sesijoje (2001), Vadopalas V. Tarptautinės teisės pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija, Vilnius: Eugrimas, 2003, 260 p.

kosmoso, o dar anksčiau Kosminės veiklos principų deklaracijoje numatyta, kad valstybė atsako už nacionalinę veiklą kosmose, nepriklausomai nuo to, ar ji vykdoma vyriausybės institucijų ar privačių juridinių asmenų. Paleidžiančioji kosminį objektą valstybė atsako už jo padarytą žalą.⁴⁶

Antroji ypatybė – numatant absoliučiąją atsakomybę už žalą, padarytą kosminio objekto, kosmoso teisė nenumato viršutinės kompensacijos ribos, kas būdinga absoliučiajai atsakomybei kitose tarptautinės teisės pošakiuose.⁴⁷

Be to, paleidžiančioji kosminį objektą valstybė, gavusi informaciją apie tai, kad kitos valstybės teritorijoje nukrito jos kosminis objektas ir jis kelia pavojų, pirmoji valstybė privalo tuoj pat imtis priemonių, kad būtų užkirstas kelias žalos atsiradimui (esant tos valstybės, kurioje objektas nukrito, kontrolei). Kitose pavojingos veiklos sferose tuo rūpinasi nukentėjusioji valstybė.⁴⁸

Absoliučiosios atsakomybės pavyzdžiu gali būti 1972 m. Konvencija dėl atsakomybės už kosminiais objektais padarytą žalą⁴⁹, kurioje esančios nuostatos plačiai pripažįstamos valstybių (81 valstybė ją ratifikavo, 26 prisijungė). Tai vienintelė konvencija, tiesiogiai numatanti išskirtinai valstybių atsakomybę. Antrame jos straipsnyje sakoma, kad paleidžianti kosminį objektą valstybė “absoliučiai atsako už žalą, padarytą kosminio objekto Žemės paviršiuje arba orlaiviui ore.”⁵⁰ Konvencija nenumato atsakomybės už žalą, padarytą paleidžiančios kosminį objektą valstybėms gyventojams ir užsieniečiams, jeigu jie yra susiję su kosminio objekto paleidimo operacijomis. Taip pat Konvencija atskiria žalą, padarytą Žemės paviršiuje arba orlaiviui, skrendančiam ore ir žalą, padarytą visur kitur, išskyrus žemės paviršius kitos valstybės kosminiam objektui.⁵¹ Pirmu atveju, valstybės absoliučiai atsako už žalą, antru – tik esant jo kaltei arba esant kaltei asmenų, už kurių veiksmus valstybė atsakinga. Pareiga atlyginti žalą, šiuo atveju, sąlygota kosmoso operacijų, kaip ypatingos veiklos sferos, keliančios riziką Žemės egzistavimui. Taigi valstybė ar tarptautinė organizacija privalo atlyginti žalą, padarytą žemės paviršiuje arba orlaiviui ore, bet ne žalą padarytą kosmose. Tuo atveju, kai valstybės arba tarptautinės organizacijos veikla vykdoma kosmose – kosminėje erdvėje arba dangaus kūnuose, atsakomybė priklauso nuo kiekvienos iš jų kaltės padarant žalą.⁵²

8 straipsnis Elgesys, kuriam vadovauja ar kurį kontroliuoja valstybė: asmens ar asmenų grupės elgesys laikomas valstybės veika pagal tarptautinę teisę su sąlyga, kad šis asmuo ar ši asmenų grupė faktiškai veikia vykdydami valstybės instrukcijas arba jos vadovaujami ar kontroliuojami tokio elgesio metu.

⁴⁶ Международное космическое право. Москва: Международные отношения, 1999, С. 22.

⁴⁷ Там же.

⁴⁸ Там же.

⁴⁹ Convention on International Liability for Damage Caused by Space Objects, 1972 <http://www.oosa.unvienna.org/SpaceLaw/liabilitytxt.html>, prisijungta 2005 11 20.

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ Ibid.

⁵² Бекишев, К.А., Международное публичное право. Учебник. Москва Проспект, 2003, С.85.

Valstybė atleidžiama nuo atsakomybės jeigu įrodo, kad žala padaryta visiškai arba iš dalies dėl valstybės – ieškovės ar ją atstovaujančių asmenų grubaus nerūpestingumo arba veikimo ar neveikimo, ketinant padaryti žalą. Pavyzdžiui, paleidžiant objektą vandenyno akvatorijos kryptimi, valstybė gali kreiptis su prašymu per nustatytą laiko periodą nustatyme plote neplaukti laivams ir neskristi orlaiviams. Jei toks prašymas ignoruojamas, gali kilti klausimas dėl paleidžiančios objektą valstybės atleidimo nuo atsakomybės. Tačiau pareiga įrodyti tenka pastarajai valstybei.⁵³ Valstybė negali būti atleista nuo atsakomybės, jei jos veiksmai prieštarauja tarptautinei teisei.

Nukentėjusi valstybė ar tarptautinė organizacija turi teisę į žalos atlyginimą bei į padariusios žalą valstybės ar net trečiųjų valstybių, jeigu žala padaryta kosminio objekto yra savo mastais labai didelė ir kelia grėsmę aplinkai ar žmonių gyvybėms arba kitokiu būdu gali rimtai pabloginti žmonių gyvenimą, pagalbą.⁵⁴

Taigi atsakomybė už kosminių operacijų, kaip ypač rizikingos ir specifinės veiklos, metu padaryta žala, visa apimtimi tenka valstybėms arba tokia veikla užsiimančioms tarptautinėms organizacijoms.

2.2.2 SUTARTYS, REGLAMENTUOJANČIOS ATSAKOMYBĘ UŽ BRANDUOLINĮ UŽTERŠIMĄ

Yra net keletas tarptautinių sutarčių, kurios numato absoliučią atsakomybę už žalą, kuri atsirado naudojant taikiems tikslams atominę energiją. Tačiau šios konvencijos daugiausia liečia ne valstybių atsakomybę, o civilinę atsakomybę pramonės įmonėms, naudojančioms branduolinę energiją ir tik atskirais atvejais numato tokią atsakomybę valstybėms.

Pirmieji tarptautinio teisinio reglamentavimo žingsniai atsakomybės už branduolinę žalą srityje buvo 1960 m. Paryžiaus konvencija dėl atsakomybės prieš trečiuosius asmenis branduolinės energijos srityje.⁵⁵ 1963 m. šią konvenciją papildė Briuselio konvencija, kuri reglamentavo papildomų kompensacijų iš valstybių, Paryžiaus konvencijos dalyvių, fondų nukentėjusiems nuo branduolinių incidentų, mokėjimą. Dar viena tais pačiais metais priimta

⁵³ Международное космическое право. Москва: Международные отношения, 1999, С. 25.

⁵⁴ Convention on International Liability for Damage

Caused by Space Objects, 1972 <http://www.oosa.unvienna.org/SpaceLaw/liabilitytxt.html>, prisijungta 2005 11 20

⁵⁵ Paris Convention of July 29, 1960 on Third Party Liability in the Field of Nuclear Energy, <http://www.mina.be/uploads/13_paris_convention_third_party_liability_nuclear_energy.doc>prisijungimo laikas 2005.10.10.

reglamentavo papildomų kompensacijų iš valstybių, Paryžiaus konvencijos dalyvių, fondų nukentėjusiems nuo branduolinių incidentų, mokėjimą. Dar viena tais pačiais metais priimta Briuselio konvencija dėl civilinės laivų su branduolinėmis jėgainėmis valdytojų atsakomybės⁵⁶ (konvencija ratifikuota 12 – os valstybių). Šiek tiek anksčiau, 1962 m. priimta Vienos konvencija dėl civilinės atsakomybės už žalą, padarytą veiksmais, susijusiais su atominės energijos naudojimu⁵⁷ (ją ratifikavo 33 valstybės, taip pat ir Lietuva, kuriai konvencija aktuali dėl Ignalinos atominės elektrinės, ir 14 prisijungė), o 1971 m. priimta Briuselio konvencija dėl atsakomybės už branduolinių medžiagų pervežimą jūromis⁵⁸ (ji pripažinta ne taip plačiai – 3 valstybės ratifikavo ir 13 prisijungė).

Paryžiaus 1960 m. konvencija numato absoliučią valdytojo, organizacijos, eksploatuojančios branduolinių įrenginių, atsakomybę bei pareigą rūpintis galimos žalos finansiniu padengimu – draudimu ar kitokia finansine garantija.⁵⁹ Kitos šios srities konvencijos taip pat numato išskirtinai valdytojo atsakomybę už padarytą materialią žalą. Valstybė dalyvauja žalos atlyginime nebent sudarant specialų fondą stambios branduolinės avarijos metu padarytai žalai atlyginti, atiduodama savo įnašą, kaip numatoma 1995 metų Vienos konvenciją papildančios konvencijos projekte.

Valstybė taip pat privalo rūpintis žalos atlyginimo sistemos, prevencijos mechanizmo kūrimu. 1986 m. Konvencija dėl ankstyvo pranešimo apie branduolinę avariją numato incidento valstybės informavimo pareigą⁶⁰.

Šios srities teisėkūros ir tarptautinių standartų kūrimo metu vyko diskusijos dėl žalos atlyginimo dydžio – ar turi būti atlyginama absoliučiai visas žalos dydis, padarytas aplinkai, aukoms, jų nuosavybei, ar tik tam tikra jos dalis, kad atominės energetikos pramonė būtų apsaugota nuo

⁵⁶ Convention of January 31, 1963 Supplementary to the Paris Convention on Third Party Liability in the Field of Nuclear Energy <http://www.mina.be/uploads/14_supplementary_brussels_convention_to_the_paris_convention.doc>prisijungta 2005.10.10

⁵⁷ Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damage 1962, <http://www.mina.be/uploads/15_vienna_convention_on_civil_liability_for_nuclear_damage.doc>prisijungta 2005.10.10.

⁵⁸ Convention Relating To Civil Liability In The Field Of Nuclear Carriage of Nuclear Material, 1971, http://www.mina.be/uploads/16_vienna_convention_on_supplementary_compensation_for_nuclear_damage.doc prisijungta 2005.10.10

⁵⁹ Paris Convention of July 29, 1960 on Third Party Liability in the Field of Nuclear Energy, <http://www.mina.be/uploads/13_paris_convention_third_party_liability_nuclear_energy.doc>prisijungimo laikas 2005.10.10.

⁶⁰ 1986 m. Konvencija dėl ankstyvo pranešimo apie branduolinę avariją // Valstybės žinios, 2004, Nr. 32-1013

2 straipsnis. Pranešimas ir informavimas: 1 straipsnyje nurodytos avarijos (toliau – branduolinė avarija) atveju tame straipsnyje minėta valstybė, šios Konvencijos Šalis:

a) nedelsdama tiesiogiai ar per Tarptautinę atominės energijos agentūrą (toliau – Agentūra) toms valstybėms, kurioms yra ar gali būti padarytas 1 straipsnyje nurodytas fizinis poveikis, ir Agentūrai praneša apie branduolinę avariją, jos pobūdį, įvykimo laiką ir tikslią vietą; ir

b) skubiai tiesiogiai ar per Agentūrą a punkte nurodytoms valstybėms ir Agentūrai suteikia 5 straipsnyje nurodytą turimą informaciją, kuri yra svarbi siekiant kuo labiau sumažinti radiologinius padarinius tose valstybėse.

pernelyg didelių išlaidų. Reikia pažymėti, kad būtent Vienos ir Paryžiaus konvencijų pataisos – papildomas protokolas – nustato reikalavimą atlyginti tik tą žalą, kurią patyrė asmenys ar kuri padaryta jų turtui ir atsakyti už žmonių mirtis.

Jungtinis Vienos ir Paryžiaus konvencijas liečiantis protokolas patikslina, kad jei atominės energijos įmonės ar įrenginio operatoriaus valstybė yra Vienos ar Paryžiaus konvencijų narė, tai jis atsakys už žalą, padarytą kitai valstybei, kuri yra bent vieno iš jų ar protokolo narė. Taip pat protokolas suteikia teisę pasirinkti tos konvencijos nuostatų taikymą, kuris yra tinkamesnis.

Vis gi 1986 m. Černobilyje įvykusi branduolinė avarija parodė egzistuojančias spragas branduolinio saugumo klausimuose, skubių priemonių likviduojant avarijos padarinius sistemoje ir atsakomybės bei branduolinės žalos kompensavimo mechanizme. 1986 m. katastrofos, dėl kurios iškritę radioaktyvūs krituliai ir pavojingai pakilo radioaktyvumo lygis daugelyje Europos valstybių, žala siekė milijardus dolerių. Šis incidentas tapo akstinu tam, kad Tarptautinės atominės energetikos agentūrai vadovaujant būtų sudarytos dvi konvencijos – jau minėta konvencija dėl skubaus pranešimo apie branduolinį incidentą ir 1986 m. Konvencija dėl pagalbos, įvykus branduoliniam incidentui ar susidarius radiologiniam pavojui, o vėliau, 1994 m. priimta Branduolinio saugumo konvencija (pastarąsias konvencijas yra ratifikavusi ir Lietuva).

Apibendrinant galima būtų pasakyti, kad šioje srityje numatoma dalinė valstybių atsakomybė (valstybės privalo užtikrinti žalos atlyginimo sistemos, prevencijos mechanizmo sukūrimą; jos dalyvauja kuriant specialius subsidiarios paskirties fondus, skirtus atlyginti ypač didelei žalai), o pareiga atlyginti materialią žalą tenka privatiems subjektams.

2.2.3 SUTARTYS, REGLAMENTUOJANČIOS ATSAKOMYBĘ UŽ UŽTERŠIMĄ NAFTA IR ATSAKOMYBĘ UŽ KITA PAVOJINGA VEIKLA PADARYTĄ ŽALĄ

Tarša ir jos prevencija, ypač aktuali jūrų apsaugoje, kur dažnai žala kyla dėl gamtinių išteklių ieškojimo ir išgavimo jūroje. Atsakomybės ribos nustatomos, atsižvelgiant į situaciją, tačiau galioja taisyklė, kad ribota atsakomybė negali būti taikoma už tokius sukeltus padarinius, kai jie kilo dėl operatoriaus veiksmo ar neveikimo, ir jam žinant, kad tokia tarša bei jos sukelta žala gali atsirasti.⁶¹ Taip pat svarbi tarptautinės civilinės atsakomybės sritis yra atliekų pervežimo, jų tvarkymo metu sukelta žymi, nepataisoma žala aplinkai, transportuojant ypač

⁶¹ Kaip cituojama Kiss A., Shelton D. *International Environmental Law* – New York: Transnational Publishers, Inc., Ardsley, 2004, 241 p.

pavojingas prekes ar objektus ir transportuojančio asmens atsakomybė, Antarkties apsauga ir pan.

Kompensacija už sukeltą žalą aplinkai dėl naftos produktų išsiliejimo iš tanklaivių yra koordinuojama ir nustatoma Tarptautinės jūros organizacijos. Tačiau atsakomybės už užteršimą nafta reguliavimo ištakos yra 1969 m. Civilinės atsakomybės konvencija dėl užteršimo nafta ir 1971 m. Konvencija dėl tarptautinio kompensacinio fondo dėl užteršimo nafta. Senasis režimas buvo pakeistas ir papildytas 1992 m. 2 protokolais ir šios konvencijos dabar žinomos kaip 1992 m. Konvencija dėl civilinės atsakomybės už užteršimą nafta⁶² bei Fondo konvencija dėl kompensacijos už užteršimą nafta⁶³, kurios įsigaliojo 1996 m. įkūrimo (abi jas ratifikavo ir Lietuva). Tiek 1992 m. Civilinės atsakomybės konvencija, tiek kitos šios srities konvencijos⁶⁴ numato atsakomybę laivų savininkams dėl naftos taršos ir jos sukeltos žalos. Fondo konvencija sukuria kompensavimo aukoms, kurios negauna visiškos kompensacijos pagal Civilinės atsakomybės konvenciją, sistemą. Valstybė, tapusi konvencijos nare, tampa ir šio fondo nare. Šio fondo biudžetą sudaro įplaukos gautos iš tų valstybių, kurios per kalendorinius metus transportavo (transportuoja) daugiau nei 150 000 tonų neperdirbtų naftos produktų ar degalų.⁶⁵

Kaip numatyta 1992 m. Konvencijoje dėl civilinės atsakomybės už užteršimą nafta, valstybės paprastai įsipareigoja imtis prevencinių priemonių užkirsti kelią taršai ar stengtis sumažinti žalą.⁶⁶ Taip pat, kaip sakoma 1999 m. Bazelio protokole dėl atsakomybės ir kompensacijos už žalą, padarytą tarptautinių pavojingų atliekų pervežimo metu, valstybės tik priima „būtinąs įstatymines, normatyvines ir administracines priemones“⁶⁷.

Labai svarbi šioje srityje 1982 m. Jūrų teisės konvencija.⁶⁸ Valstybių atsakomybė čia kyla pagal 139 ir 235 str. Konvencijoje sakoma, jog valstybės pačios privalo laikytis bei

⁶² Internationaly Convention of November, 27, 1992 on Civil Liability for Oil Pollution Damage amendment, <http://www.mina.be/uploads/03+4._clc_and_fund.pdf> prisijungta 2005 11 02.

⁶³ Fund Convention (Internationaly Convention of November, 27, 1992 on the establishment of in Internationaly fund for Compensation for Oil Pollution Damage amendment), <http://www.mina.be/uploads/03+4._clc_and_fund.pdf>prisijungta 2005 11 02.

⁶⁴ 1996 m. Konvencija dėl užteršimo ir kompensacijos susijusio su pavojingų medžiagų gabenimu vandens keliais; 2001 m. Civilinės atsakomybės konvencija dėl užteršimo bukeriniu kuru; 1999 metų Bazelio protokolas dėl atsakomybės ir kompensacijos už žalą, padarytą tarptautinių pavojingų atliekų pervežimo metu.

⁶⁵ Fund Convention (Internationaly Convention of November, 27, 1992 on the establishment of in Internationaly fund for Compensation for Oil Pollution Damage amendment), <http://www.mina.be/uploads/03+4._clc_and_fund.pdf>prisijungta 2005 11 02.

⁶⁶ Internationaly Convention of November, 27, 1992 on Civil Liability for Oil Pollution Damage amendment, <http://www.mina.be/uploads/03+4._clc_and_fund.pdf> prisijungta 2005 11 02

9 str. 1 dalis: Toje teritorijoje, kur incidentas sukėlė taršą, įskaitant teritorinę jūrą ar teritoriją, minimą 2 str., viena ar kelios susitariančios šalys privalo užkirsti kelią taršai ar imtis priemonių sumažinti jau atsiradusią žalą aplinkai. Kreiptis dėl kompensacijos galima į bet kurį susitariančios ar susitariančių šalių teismą. Dėl bet kokio tokio veiksmo turi būti įteiktas pagrįstas pranešimas atsakovui.

⁶⁷ Basel protocol on Liability and Compensation, 1999, art. 10, <http://www.basel.int/meetings/cop/cop5/docs/prot-r.pdf> prisijungta 2005 09 20.

⁶⁸ Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencija // Valstybės žinios, 2003, Nr. 107-478

prižiūrėti, kad ir kiti subjektai laikytųsi nustatytų tarptautinių įpareigojimų saugoti jūrą, saugumo taisyklių elgesiui joje bei atsakyti už sukeltas neigiamas pasekmes tai aplinkai – jūrai, jūros dugniui ir t.t. 235 str. sako, jog valstybės atsako už tarptautinių įsipareigojimų dėl jūros aplinkos apsaugos ir išsaugojimo vykdymą. Jos taip pat užtikrina, kad pagal jų teisinės sistemas būtų galimybė kreiptis dėl greitos ir adekvačios kompensacijos ar kitokio atlygimo dėl jų jurisdikcijai priklausančių fizinių ar juridinių asmenų teršimo jūros aplinkai padarytos žalos. Lietuva yra ratifikavusi ne tik Jūrų teisės konvenciją, bet ir 1992 m. Konvenciją dėl Baltijos jūros baseino jūrinės aplinkos apsaugos. Šios konvencijos 3 str. 4 dalyje sakoma, jog „Konvencijos Šalys taiko principą „teršėjas moka”,⁶⁹ [apie jį plačiau bus kalbama vėliau: aut. past.]. Ši nuostata ypač aktuali dėl prie Nidos esančio naftos telkinio D6, eksploatacijos.

Taigi ir šioje srityje specialiosios sutartys nenumato tiesioginės valstybių atsakomybės. Įsipareigojimas atlyginti užteršimo metu padarytą žalą, tenka privačiam subjektui.

2.2 ATSAKOMYBĖS UŽ TARPTAUTINĖS TEISĖS NEDRAUDŽIAMAIS VEIKSMAIS PADARYTĄ ŽALĄ PRINCIPAS, KAIP TARPTAUTINĖS TEISĖS PRINCIPAS

Atsakomybę dėl žalos padarymo galima vadinti visuotinai pripažintu teisės principu. Tačiau kyla klausimas, ar valstybės atsakomybė už žalą, padarytą tarptautinės teisės nedraudžiamais veiksmais yra tarptautinės teisės principas?

Atsakymo reikia ieškoti tarptautinėje praktikoje.

Žinomi keletas tarptautinių arbitražų ir teismo sprendimų dėl žalos, padarytos teisėtais veiksmais, atlyginimo.⁷⁰ Taip pat priimta konvencija dėl atsakomybės už žalą, padarytą kosminiais objektais (1972 m.), numatanti absoliučią valstybių atsakomybę. Tačiau iš esmės valstybės vengia visiško atsakomybės principo pripažinimo. Kaip pavyzdį šioje vietoje galima paminėti aplinkos apsaugos principą, kurį JTO stengiasi įtvirtinti tarptautinėje teisėje ir pagal kurį valstybės turėtų garantuoti, kad veikla, kuri atliekama jų jurisdikcijoje arba joms kontroliuojant, nedarytų žalos kitų valstybių aplinkai. 1972 m. įvykusios JTO konferencijos žmogaus aplinkos klausimais metu priimta Stokholmo deklaracija, kurios 22 principu teigiama, kad egzistuoja daug spragų atsakomybės už žalą aplinkai nustatymui ir valstybės kviečiamos bendradarbiauti tolesniame šio klausimo sprendime, kurti tarptautinės teisės normas, susijusias

⁶⁹ 1992 m. Helsinkio konvencija dėl Baltijos jūros baseino jūrinės aplinkos apsaugos // Valstybės žinios, 1997, Nr. 21-499.

⁷⁰ Lac Lanoux Arbitration case, Trail Smelter Arbitration case, Corfu Chanel case – jos bus nagrinėjamos vėliau.

su atsakomybės ir kompensavimo sistemos nustatymu už valstybės jurisdikcijai ar kontrolei priklausančioje teritorijoje ir už jų ribų įvykčius taršos ar kitokius pavojingus, žalingus aplinkai veiksmus.⁷¹ Po šios konferencijos padaugėjo universalių pareiškimų ir tarptautinių teisinių dokumentų įvairiose aplinkos apsaugos srityse. Vienas iš jų yra 1982 m. priimta JTO Generalinės asamblėjos Pasaulinė gamtos chartija. 1992 m. Rio deklaracija „Dėl aplinkos ir vystimosi“ atspindi ribotą pažangą šioje srityje nuo 1972 m. 13-ame šios deklaracijos principu teigiama, kad „valstybės turi plėtoti atsakomybės ir kompensavimo nustatymo už taršą ar kitokios žalos aplinkai padarymo reglamentavimą nacionalinėje teisėje.“ Taip pat valstybės turi bendradarbiauti šioje srityje ir plėtoti tarptautinės teisės normas, nustatančias atsakomybę ir kompensacinę sistemą už žalą aplinkai, valstybės jurisdikcijai ar kontrolei priklausančioje teritorijoje ir už jos ribų įvykčius taršos ar kitokius pavojingus, žalingus aplinkai veiksmus.⁷² Šio deklaracijos principo formuluotė, ko gero, atspindi valstybių nenorą prisiimti pernelyg didelius įpareigojimus aplinkos apsaugos srityje. To pavyzdys buvo 1986 m. Černobylio katastrofa, kai nebuvo pareikštas joks tarptautinis ieškinys atlyginti nuostolius, padarytus aplinkai.

Susidariusią padėtį galima pateisinti. Šiuolaikinių technologijų panaudojimas vis dažniau susijęs su žalos padarymu kitoms valstybėms. Jų uždrausti negalima, nes jos svarbios socialiniam ir techniniam progresui. Todėl išeitis matoma tik užtikrinant kompensacijas už žalą, padarytą teisėtais veiksmais. Tačiau iš kitos pusės, ir valstybės gali būti nepajėgios atlyginti tokią žalą. Pavyzdžiui, rusų teisininkas I.I. Lukašuk kalba apie tai, kad jų šalis vargu ar galėtų atlyginti žalą, padarytą Černobylio katastrofos⁷³.

Taigi valstybės nėra pasiruošusios pripažinti atsakomybės už žalą, padarytą tarptautinės teisės nedraudžiamais veiksmais principą, kaip tarptautinės teisės principą. Valstybių vyriausybės mieliau nustato padidinto pavojaus šaltinio valdytojo civilinę teisinę atsakomybę, kuri vienokiu ar kitokiu būdu yra garantuojama valstybės. Taip sprendžiami žalos atlyginimo klausimai, kurie susiję su atominės energijos naudojimu, pavojingų medžiagų pervežimu, užtešimo nafta ir kt.

Daugelis tarptautinės teisės specialistų neigia principo, numatančio atsakomybę už tarptautinės teisės nedraudžiamus veiksmus pripažinimą. Anot I.I. Lukašuk, šiandien tarptautinėje teisėje nėra visuotinai pripažinto bet kokios žalos, padarytos nesant tarptautinės

⁷¹ 1972 Stockholm Declaration on the Human Environment/
<http://www.unep.org/Documents.multilingual/Default.asp?DocumentID=287&ArticleID=3311&l=en> prisijungta 2005 09 10.

⁷² Sands Ph. Principles of International Environmental Law, Second Edition. Cambridge: University Press, 2003, 282 p.

⁷³ Лукашук И.И., Международное право. Особенная часть, 2-ое изд. Москва: Юрист, 2001, С. 53.

teisės pažeidimo, atlyginimo principo. Egzistuojančios sutartys numato atsakomybę už padidinto pavojaus šaltinio padarytą žalą. Kadangi tokia atsakomybė numatoma tarptautinėse sutartyse, tai yra atsakomybė už tarptautinių įsipareigojimų pažeidimą, o ne atsakomybė už žalos padarymą. Taigi geriausiu atveju, atsakomybė už materialinės žalos padarymą dar tik skinasi kelią į tarptautinę teisę.⁷⁴ E. Ch. de Arečago mano, kad šis atsakomybės tipas kyla tik iš sutarčių teisės ir neturi jokio pagrindo tradicinėje teisėje arba bendruosiuose teisės principuose. Kadangi kalba eina apie išimtis, o ne apie bendras normas, tokia atsakomybė negali būti reglamentuota kitaip, kaip tik specialiomis sutartimis.⁷⁵ S.V. Ignatenko pabrėžia, kad objektyvioji atsakomybė neturi pagrindų tradicinėje tarptautinėje teisėje ir tokia atsakomybė nėra bendrasis teisės principas – ji egzistuoja tik sutarčių teisėje.⁷⁶

Autorės nuomone, tiesa, kad atsakomybė egzistuoja sutarčių teisėje, tačiau reikėtų atkreipti dėmesį ir į valstybių praktiką, t.y. kaip jos elgiasi nesant specialiųjų sutarčių konkrečioms atvejams.

2.3 TARPTAUTINIS PAPROTYS

Tarptautinis paprotys yra vienas iš tarptautinės teisės šaltinių. Tarptautinio Teisingumo Teismo Statuto 38 straipsnio 1b punkto formuluotė “bendra praktika, kuri pripažinta teise” parodo du tarptautinio papročio sudėtinius elementus:

- 1) “bendra praktika” reiškia tam tikrų faktų, elgesio pasikartojimą, pastovumą [ir nekintamumą; aut. pastaba];
- 2) tokios praktikos “pripažinimas teisine norma” reiškia, kad valstybės ne vien laikosi tam tikrų įprastinių taisyklių, bet aiškiai išreiškia savo įsitikinimą (opinio juris), kad tokia taisyklė privaloma.⁷⁷

Kitai tariant, jos turi laikyti šį paprotį teisiškai įpareigojančiu, o ne grįsti savo vienoki ar kitoki elgesį politinėmis priežastimis. Opinio juris rodo valstybės pasirašytos tarptautinės sutartys, oficiali valstybės pareigūnų nuomonė, teismų sprendimai, nacionaliniai teisės aktai ir t.t. O štai ieškant „bendros praktikos“ pavyzdžių, galima paminėti 1982 m. Jūrų teisės konvenciją - jos 192 str. įtvirtina visų valstybių pareigą saugoti jūros aplinką. 196 str. sako, jog valstybės turi imtis visų būtinų priemonių, skirtų išvengti, sumažinti ir kontroliuoti jūros aplinkos teršimą, atsiradusį dėl jų jurisdikcijai priklausančių ar kontroliuojamų technologijų naudojimo ir pan. 197 str. numato visų valstybių pareigą bendradarbiauti siekiant apsaugoti ir išsaugoti jūros aplinką.

⁷⁴ Там же.

⁷⁵ Де Аречага Е. Х. Современное международное право. Москва: Прогресс, 1983, 55. С.

⁷⁶ Игнатенко С.В. Международное право, Москва: Высшая школа, 1995, 63 С.

⁷⁷ Vadapalas V. Tarptautinė teisė. Bendroji dalis. Vilnius: Eugrimas, 1998. 111. p.

Jūrų teisės konvencija, prie kurios yra prisijungusios apie 150 pasaulio valstybių yra paprotinių teisės normų kodifikacija. Toks didelis prisijungusių valstybių skaičius rodo, kad šioje konvencijoje įtvirtintos nuostatos yra visuotinai pripažįstamos. 1972 m. Stokholmo Deklaracijos 21 principas įtvirtina visų valstybių pareigą užtikrinti, kad jų jurisdikcijoje vykdoma veikla ir kontrolė nepadarytų žalos kitų valstybių ar teritorijų, esančių už jų nacionalinės jurisdikcijos ribų, aplinkai.⁷⁸ 1992 metų Rio konferencijoje šis skatinimas buvo pakartotas. Čia numatytas subalansuotos plėtros arba tinkamo vystimosi uždavinys, kuriam didelę reikšmę turi tinkamo rūpestingumo principas. Jo esmė – prevencija aplinkos taršai.⁷⁹

Tiek konvencijos, tiek vadinamosios „soft law“ nuostatos patvirtina, kad valstybės pripažįsta aplinkos apsaugos, žalos aplinkai prevencijos svarbą. Tačiau niekur, išskyrus 1972 m. konvenciją dėl atsakomybės už žalą, padarytą kosminiais objektais, valstybės dar nėra pareiškusios, kad pripažįsta absoliučią pareigą atlyginti žalą, padarytą tarptautinės teisės nedraudžiamais veiksmais. Nors yra keletas bylų, kuriose tokia valstybės pareiga buvo pripažinta Tarptautinio Teisingumo Teismo ar arbitražų. 1941 m Trail Smelter byloje buvo priimtas pirmas žymus tarptautinio arbitražo sprendimas dėl oro taršos, sukėlusios tarpvalstybinę žalą. Ginčas tarp JAV ir Kanados kilo dėl Kanadoje esančios plieno liejyklos veiklos. Iš jos pasklidę sieros dioksido dūmai padarė žalą Vašingtono valstijai (JAV). Šioje byloje Kanados – JAV arbitražas konstatavo, kad „valstybė visada privalo apsaugoti kitas valstybes nuo jos jurisdikcijoje esančių asmenų neteisėtų veiksmų“. Buvo pripažintas principas, draudžiantis naudoti savo teritoriją taip, kad šiuo atveju dūmais būtų padaryta akivaizdi ir žymi žala kitos valstybės teritorijai, nuosavybei, asmenims.⁸⁰ Kanada taip pat buvo įpareigota susilaikyti nuo bet kokių veiksmų, galinčių vėl sukelti užteršimą.

Korfu sąsiaurio (1949 m.) byla tiesiogiai susijusi su valstybės įvykdytu tarptautinės teisės pažeidimu, tačiau ji svarbi dėl Tarptautinio Teisingumo Teismo padarytų svarbių apibendrinimų. Korfu sąsiauryje, esančiame Albanijos teritoriniuose vandenyse (dėl ko tarp Didžiosios Britanijos ir Albanijos buvo kilęs ginčas, nes Anglija teigė, kad tai tarptautiniai vandenys ir praplaukimui Albanijos leidimas nereikalingas, o Albanija nuostatos buvo priešingos), ant minų užplaukė ir sprogo du Britanijos kariniai laivai. Žuvo 44 britų karininkai ir jūreiviai. Incidentas įvyko prasidėjus šaltajam karui, kai Britanijos laivai patruliavo Korfu sąsiauryje (kaimyninėje Graikijoje vyko pilietinis karas). Šioje byloje Albanijos atstovai teigė, kad Albanijos karinės

⁷⁸ 1972 Stockholm Declaration on the Human Environment/ <http://www.unep.org/Documents.multilingual/Default.asp?DocumentID=287&ArticleID=3311&l=en> prisijungta 2005 09 10.

⁷⁹ 1992 Rio Declaration on Environment and Development <http://www.un.org/documents/ga/conf151/aconf15126-annex.htm> prisijungta 2005 09 10.

⁸⁰ Trail Smelter Case <<http://www.american.edu/TED/TRAIL.htm>> prisijungta 2005 11 02

pajėgos neužminavo sąsiaurio: Albanija neturėjo karinio laivyno. Tačiau pagal bylos aplinkybes buvo aišku, kad Albanijos pakrantės postai turėjo matyti sąsiaurio užminavimo operaciją. Todėl Albanijai buvo privalu išpėti laivus apie pavojų. Savo sprendime Tarptautinis Teisingumo Teismas pripažino, kad "kiekviena valstybė privalo neleisti, kad jos teritorija būtų naudojama veiksams, apie kuriuos ji žino, tačiau kurie yra priešingi kitų valstybių teisėms".⁸¹

Lac Lanoux byloje (1957 m.) Prancūzijos – Ispanijos arbitražas nustatė, kad Prancūzija, vykdydama hidrotechninius darbus ežere, esančiame jos teritorijoje, ir naudodamasi jo vandenimis, privalo atsižvelgti į Ispanijos, į kurią įteka ežero vandenys, teisėtus interesus.

Dažnai minimi ir valstybių praktikos atvejai, kai sukeltą žalą atlygina ją sukėlę privatūs subjektai - pramonės įmonės. 1987 m. Šveicarijos Sandoz chemijos korporacija atlygino Vokietijai žalą, kurią padarė Šveicarijos gamykla Bazelyje, kai į Reiną išsiliejo didelė nuodingų taršalų masė.⁸² Nors žalą atlygino privati kompanija, kyla klausimas, ar Šveicarija neturėtų pati atlyginti kompanijos padarytą žalą, jei kompanija to padaryti neįstengtų. Valstybė privalo užtikrinti pavojingų objektų savo teritorijoje tinkamą kontrolę. Šveicarijos Vyriausybė pripažino tarptautinę atsakomybę dėl padarytos žalos Reino regiono valstybėms, tačiau Sandoz AG pareiškė visiškai prisiimanti atsakomybę dėl įvykusios nelaimės ir žalos atlyginimo nuketėjusiems. Be to, daugelyje tarptautinių sutarčių numatančių atsakomybę už tarptautinę žalą, įtvirtinama civilinė privačių subjektų atsakomybė, o ne valstybių atsakomybė.

Gut Dam Claims bylos pradžia laikomas 1874 m. Kanados pasiūlymas JAV statyti užtvanką St. Lorens upėje tarp dviejų salų, priklausančių atitinkamai Kanadai ir JAV, tam kad būtų galima pagerinti navigaciją upėje. JAV su pasiūlymu sutiko su sąlyga, kad jei pasikeis vandens lygis ar kitaip bus pažeisti JAV interesai, Kanada turės padaryti atitinkamus pakeitimus ir jei pačios užtvankos statymas ar eksploatacija sukels žalą ar padarys nuostolius JAV priklausančios salos gyventojams, Kanados vyriausybė privalės atlyginti žalą. Didinant hidroelektrinės galingumą 1952 m. upėje pakilo vandens lygis ir tai sukėlė daug potvynių. Buvo padaryta žala. Abiejų valstybių sutarimu buvo įsteigtas arbitražas tam kad būtų sureguliuoti JAV piliečių nuosavybei kilusios žalos klausimai. Tiek arbitražas, tiek abi valstybės pripažino, kad remiantis tarptautine teise, valstybė, vykdanči pavojingą veiklą, galinčią sukelti žalingas

⁸¹ Corfu Chanel case < http://www.icj-cij.org/icjwww/icsases/icc/icc_isummaries/icc_isummary_19480325.htm>, prisijungta 2005 10 20.

⁸² Haftung für grenzüberschreitende Umweltbeeinträchtigungen im Völkerrecht und im internationalen Privatrecht, Frankfurt am Main, Peter Lang Verlag, 1995, P.150.

pasekmes, yra atsakinga ir turi laikytis principo *sic utere tuo ut alienam* (naudok savo nuosavybę taip, kad nežalotum kito nuosavybės).⁸³

Tai tik keli atvejai, kuomet valstybė buvo įpareigota atlyginti padarytą teisėtais veiksmais žalą. Valstybių praktika šioje srityje nevienoda, be to, kartais sprendimai atlyginti žalą gali būti priimami politiniais sumetimais, todėl negalima konstatuoti papročio egzistavimo.

⁸³ Gut Dam Case 1968.

http://www.fao.org/documents/show_cdr.asp?url_file=/DOCREP/005/W9549E/w9549e07.htm prisijungta 2005 11 20.

3. KOMPENSAVIMO UŽ ŽALĄ, PADARYTĄ TEISĖTAIS VEIKSMAIS, TVARKA

Nors visos taršos rūšys ir žmogaus veikla, turinti neigiamą poveikį gamtai gali sukelti žalą aplinkai, tačiau ne visais atvejais tai sukels valstybės atsakomybę. Nėra bendrų visuotinai privalomų tarptautinių standartų, kriterijų, kada galima kreiptis dėl valstybės patraukimo atsakomybėn į atitinkamas institucijas. Valstybių teismų, tarptautinių tribunolų sprendimuose ar teisininkų darbuose, tai siūloma apibrėžti, kaip „žymią“ ar „esminę“, „rimtas pasekmes“ sukeliančią žalą aplinkai. Kaip siūloma 1993 m. Europos Bendrijos Komisijos išleistoje Žaliojoje knygoje, galimi keli žalos vertinimo būdai: žala laikoma didele, kai taršos koncentracija pasiekia tokį lygį, kad ji nebegali būti sumažinta ar pažeidžia pačius svarbiausius gyvybinius procesus; arba siūloma, vertinant padėtį, atsižvelgti į jau nustatytus (ir kurti bendresnius, tobulesnius) tarptautinius standartus aplinkos apsaugos srityje, kurie nustato kokia žala leistina, o kokia užtraukia atsakomybę prieš tarptautinę bendruomenę.

Tačiau būtina pažymėti, kad nėra aiškaus susitarimo, kaip žala, padaryta tarptautinės teisės nedraudžiamais veiksmais, turi būti atlyginama. Todėl toliau šiame darbe nagrinėjamos įvairios tarptautinės konvencijos, kiti tarptautinės teisės aktai, TKK Žalos, sukeltos pavojinga veikla, prevencijos projektas, valstybių praktika, siekiant rasti bendrus žalos atlyginimo principus.

Rekomendacinį pobūdį turinčioje 1997 m. Tarptautinės teisės instituto priimtoje rezoliucijos dėl atsakomybės už žalą aplinkai, 1-ame straipsnyje yra nuostata, jog „aplinkos apsaugos pareigų, nustatytų pagal tarptautinę teisę, pažeidimas lemia valstybių atsakomybę ir kaip to pasekmė iškyla pareiga atstatyti pradinę padėtį ar sumokėti kompensaciją.“⁸⁴ Tačiau to paties straipsnio antroje dalyje yra numatoma, kad tokia pareiga gali kilti iš tarptautinės teisės normos, numatančios griežtą atsakomybę vien tik už žalos faktą ypatingai pavojingų veikų atveju. Kiti rezoliucijos straipsniai detalizuoja pareigą atlyginti teisėta veika padarytą žalą nurodant konkrečias atsakomybės formas (24 str.⁸⁵) ir jų įgyvendinimo sąlygas bei taikymo apribojimus (25 str. 1 ir 2 dalys⁸⁶).

⁸⁴ Resolution “Responsibility and Liability under International Law for Environmental Damage” The Institute of International Law, Session of Strasbourg, 1997 /< [http:// www.idi-jil.org/idiE/resolutionsE/1997_str_03_en.pdf](http://www.idi-jil.org/idiE/resolutionsE/1997_str_03_en.pdf) > prisijungta 2005 11 07.

⁸⁵ Ibid.

24 str. sakoma, jog aplinkos apsaugos režimai turi numatyti plačiąją reparacijos sampratą, kuri apimtų atitinkamos veikos nutraukimą, restituciją, kompensaciją ir jei reikalinga, satisfakciją. Kompensacija pagal tokius režimus turi apimti sumas, padengiančias ir ekonominę žalą ir aplinkos atstymo bei reabilitavimo išlaidas. Šiame kontekste teisingo įvertinimo kriterijai išvystyti remiantis tarptautinėmis koncepcijomis ir tribunolų sprendimais, taip pat turi būti turimi omeny.

⁸⁶ Ibid

TTK priėjo išvadą, kad materialinė subjekto atsakomybė gali kilti, kai bus rastas priežastinis ryšys tarp pavojingos veiklos ir žalos. Pažymėta, kad lemiamą reikšmę čia turi protingumo kriterijus ir artimiausios priežasties kriterijus, bet ne griežtas priežastinio ryšio įrodymas. To priežastis – pavojinga veikla, dažniausiai susijusi su sudėtingais moksliniais ir techniniais elementais. Be to, gali atsitikti ir taip, kad žala kilo dėl kelių šaltinių arba veikiant faktoriams, nekontroliuojamiems to subjekto, tačiau jis vis tiek privalo atlyginti žalą.⁸⁷

Tokiu atveju, nukentėjęs tarptautinės teisės subjektas turi teisę pateikti pretenziją subjektui, kuris padarė žalą ir pareikalauti žalos atlyginimo tokia apimtimi, kokią nustato tarptautinės teisės normos, jeigu tokios normos egzistuoja⁸⁸, nesvarbu, ar tai privatus subjektas, ar valstybė, ar tarptautinė organizacija.

3.1. PRETENZIJOS PATEIKIMAS

Pretenzija dėl kompensacijos pateikiama diplomatiniais kanalais. Jei diplomatiniai santykiai tarp valstybės – ieškovės ir valstybės – atsakovės nepalaikomi, gali būti naudojami trečiosios valstybės ar JTO Generalinio sekretoriaus paslaugomis. Arba gali būti sudaroma komisija pretenzijos peržiūrėjimui bet kurios iš šalių prašymu. Tačiau jos sprendimas turi rekomendacinį pobūdį, nebent šalys iš anksto susitaria, kad sprendimas turės privalomąją galią.⁸⁹ Jeigu pretenzija nepatenkinama diplomatinų derybų keliu, kyla tarptautinio ginčo situacija. Tokioje situacijoje, po metų nuo pretenzijos pateikimo, šalys, bet kurios iš jų reikalavimu, sudaro komisiją pretenzijos peržiūrėjimui. Komisija sudaroma iš 3 narių – po vieną iš ginčo šalių ir komisijos pirmininką išrenka šalių paskirti nariai. Ji sprendžia dėl pretenzijos pagrįstumo ir nustato kompensacijos sumą. Komisijos sprendimas yra galutinis, jei prieš tai šalys dėl to susitarė. Priešingu atveju jos sprendimas turi tik rekomendacinę galią.

1972 m. Konvencijoje dėl atsakomybės už kosmoso objektais padarytą žalą, numatoma, kad: kai atsiranda valstybės teisė reikalauti atlyginimo, valstybė gali pateikti pretenziją bet kuriai iš paleidžiant kosminį objektą dalyvavusių valstybių ar keletui iš jų. Kompensacijos

25 str. – numato, jog žala aplinkai, kuri neatitaisoma ar jos neįmanoma nustatyti jos pininginės išraiškos neturi baigtis atleidimu nuo kompensacijos. Kai žala yra neatitaisoma dėl fizinių, techninių ar ekonominių priežasčių, turi būti prieinami papildomi kriterijai, siekiant įvertinti žalą. Vartojimo sugadinimas, estetinės ar kitos nevartojamios vertybės, nacionalinės ar tarptautinės nuorodos, integracinis teisingumas ir apskritai nešališkas įvertinimas turi būti laikomi alternatyviais kriterijais siekiant nustatyti kompensacijos apimtį.

⁸⁷ Report of the International Law Commission on the work of its Fifty – third session (2001), Official Records of the General Assembly, Fifty – sixth session, Supplement No. 10 (A/56/10). 252p.

⁸⁸ Sands Ph. Principles of International Environmental Law, Second Edition. Cambridge: University Press, 2003, 280 p.

⁸⁹ Convention on International Liability for Damage Caused by Space Objects, 1972. Art. 19, part 2 <http://www.oosa.unvienna.org/SpaceLaw/liabilitytxt.html>, prisijungta 2005 11 20

pasiskirstymas vyksta solidarumo pagrindu pagal kiekvienos iš valstybių kaltės lygį. Jeigu žalą padarė tarptautinė organizacija ir jos nuosavų resursų nepakanka atlyginti tokiai žalai, tai nukentėjęs subjektas turi teisę pateikti pretenziją solidariniu pagrindu atlyginti žalą tarptautinės organizacijos valstybėms narėms, po to, kai nustatoma, jog tarptautinė organizacija neišgali atlyginti žalos. Tačiau iš pradžių pretenzija turi būti pateikta tarptautinei organizacijai. Tokios nuostatos numatytos Vienos konvencijoje dėl civilinės atsakomybės už branduolinę žalą (priimtoje 1963 m.) ir Briuselio konvencijoje dėl branduolinių laivų valdytojų (priimtoje 1962 m.).

3.1. ŽALOS SAMPRATA IR JOS NUSTATYMAS

Tarptautinės teisės komisijos Valstybių atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus straipsnių rengimo metu analizuojant kompensacijos, kaip vienos iš atsakomybės formų turinį, užsiminta apie žalą, padarytą aplinkai teisėtais veiksmais. Numatyta, jog pastaruoju atveju kompensacija mokama norint atlyginti valstybei, kuriai buvo padaryta žala, išlaidas, susijusias su prevencijos priemonėmis, taršos šalinimu bei dėl užteršimo sumažėjusių gamtos išteklių vertę. Prevencijos straipsnių projekto 2 straipsnyje žala apibūdinama kaip bet kokie nuostoliai asmenims, nuosavybei bei aplinkai.⁹⁰ Žala suprantama kaip neigiamos pasekmės, kurių atlyginimas ar atstatymas numatomos atsakomybę reglamentuojančiose normose. Žala asmenims ir nuosavybei turi būti aiški ir kompensuojama visiškai. Tačiau ekologinės žalos atveju, gali būti atlyginamos tik reagavimo į incidentą metu patirtos išlaidos ir atstatymo išlaidos.

Žalos, padarytos teisėtais veiksmais atveju, atlyginama tiesioginė žala. 1972 m. Konvencijoje dėl atsakomybės už žalą, padarytą kosminiais objektais,⁹¹ numatoma, kad materialinė žala yra gyvybės atėmimas, sveikatos pažeidimas, valstybės, fizinių ar juridinių asmenų arba tarptautinės tarpvyriausybines organizacijos nuosavybės sugadinimas ar sunaikinimas. Taigi, jeigu asmuo patyrė išgastį krentant kosminiam objektui, bet tai nepaveikė jo sveikatos arba jei į privatų žemės sklypą nukrito dalis kosminio objekto, bet nesugadino nuosavybės, atsakomybė nekyla.

Materialinė žala turi piniginę vertę ir turi būti atlyginta natūra, pinigine ar dar kokia nors materialia forma.⁹² Žalos atlyginimas turi būti tokios apimties ir formos, kokia yra pati žala.⁹³

⁹⁰ 2001 Draft articles on Prevention of transboundary harm from hazardous activities adopted by the ILC at its fifty – third session /< <http://www.un.org/law/ilc/reports/2001/2001report.htm>> prisijungimo laikas 2005 10 05.

⁹¹ Convention on International Liability for Damage Caused by Space Objects, 1972 <http://www.oosa.unvienna.org/SpaceLaw/liabilitytxt.html>, prisijungta 2005 11 20.

⁹² Кузнецов В. Ю., Международное право, Москва: Юрист, 2001, С.91.

⁹³ Ушаков. В. Курс международного права, Том 3-ий. Основные институты международного права. Москва: 1990, С.47.

1972 m. konvencijoje dėl atsakomybės už žalą padarytą kosminiais objektais numatoma žalos atlyginimo forma yra restitucija, jei tik ieškovas su atsakovu nesusitarė dėl substitucijos ar restitucijos. Reparacija turi būti išmokama valstybės – ieškovės valiuta arba, jos prašymu, valstybės atsakovės valiuta. Taigi materialios žalos atlyginimo formos gali būti: reparacija, substitucija ir restitucija.⁹⁴ Restitucija – buvusios padėties atstatymas, kur svarbus buvusios padėties nustatymas, jos įvertinimas, kas kartais nėra lengva užduotis, o kompensacija – finansinis nuostolių ir negautų pajamų atlyginimas. Kompensacijos atveju, iškyla nuostolių įvertinimo problema.⁹⁵ Kaip teigiama 1993 m. EB Komisijos Žaliojoje knygoje, identiškai atkurti buvusius dalykus nėra įmanoma – dingusios rūšys negali būti atstatytos arba tai nenaudinga ekonomiškai. Nepaisant to, privalu išvalyti ir sunaikinti teršimo padarinius, siekiant išsaugoti saugią ir švarią aplinką.⁹⁶ Taigi restitucija šiuo atveju būtų sunkiai pritaikoma. Svarstant atsakomybės už tarptautinės teisės nedraudžiamus veiksmus straipsnių projektus, TTK buvo išsakyta nuomonė, kad visiška kompensacija kiekvienu atveju gali būti negalima dėl tokių veiksnių: sunkumai nustatant žalos dydį, žalos buvimo įrodymo sunkumai, taikytinos teisės problemos, padidinto pavojaus veiklos valdytojų materialinės atsakomybės ribos, taip pat dalinio ir subsidiaraus žalos kompensavimo nustatymas.⁹⁷ TTK darbo ruošiant Prevencijos projektą metu buvo svarstoma, kaip turėtų būti atlyginta žala aplinkai, kuri gali būti įvertinta ir ta žala, kuri negali būti įvertinta piniginiu požiūriu. Juk, pavyzdžiui, pajamų iš turizmo sferos netekimas, masiškai užteršus aplinką, gali turėti katastrofiškas pasekmes valstybės ekonomikai. Tačiau šis klausimas taip ir nebuvo išspręstas. Autorės nuomone, tais atvejais, kai padaryta aplinkai žala, turi išties žymios įtakos valstybės ekonomikai, turėtų būti atlyginamos ir valstybės negautos pajamos, susijusios su turizmo sektoriumi.

Pati kompensacijos suma yra nustatoma “remiantis tarptautine teise ir teisingumo principu, tam, kad būtų užtikrintas žalos, padarytos fiziniam ar juridiniam asmeniui, valstybei ar tarptautinei organizacijai atlyginimas, taip, kad būtų atstatyta padėtis, kuri būtų buvusi, jei nebūtų padaryta žala.”⁹⁸ 1992 m. “Principai, liečiantys branduolinės energijos šaltinių naudojimą kosminėje erdvėje” papildė šį sąrašą išlaidomis už paieškos, evakuacijos operacijas, išvalymą radioaktyvaus užteršimo atveju, kurį sukėlė branduolinės energijos šaltinis esantis kosminiame objekte.

⁹⁴ Международное космическое право. Москва: Международные отношения, 1999, С. 22.

⁹⁵ Sands Ph. Principles of International Environmental Law, Second Edition. Cambridge: University Press, 2003, 280 p.

⁹⁶ Ibid

⁹⁷ Report of the International Law Commission on the work of its Fifty – third session (2001), Official Records of the General Assembly, Fifty – sixth session, Supplement No. 10 (A/56/10). P. 260.

⁹⁸ Ibid, Art. 12.

Nagrinėjant ir vertinant kiekvieną konkretų žalos padarymo atvejį, reikia atsižvelgti į daugelį aplinkybių: pvz. tokias, kaip vietinė ar regioninė situacija, taršos objektas, vieta ir pan. Be to, šalia nustatytų tarptautinių standartų, kiekviena valstybė gali jų rémuose priimti ir patvirtinti savus – pvz. leistinas radiacijos kiekis aplinkoje, maisto produktuose.⁹⁹ Kaip teigiama Chorzow Factory bylos sprendime, padaryta žala turi būti atlyginta, siekiant, kiek įmanoma didesnio ir efektyvesnio kilusių neigiamų pasekmių pašalinimo ir prieš tai buvusios padėties atstatymo.¹⁰⁰ Trail Smelter (1941 m.) byloje buvo kreiptasi į tribunolą, kuris nustatė, kad lydykla Kanadoje sukėlė žalą JAV ir buvo jo prašoma nustatyti žalos dydį bei priteisti ją iš pažeidėjo. Pareiškimas buvo grindžiamas JAV nacionalinės bei tarptautinės teisės normomis bei teismine praktika, teigiant, kad prašoma atlyginti tokie nuostoliai dėl:

- a) išvalytos žemės bei neigiamų padarinių panaikinimo joje po įvykio, sukėlusio taršą;
- b) neišvalytos žemės ;
- c) prarastų gyvulių;
- d) sunaikintos nuosavybės;
- e) JAV suvereniteto pažeidimo;
- f) TTT 1932 m. priteistos bet nesumokėtos 350,000 dolerių kompensacijos iki 1935m;
- g) verslo įmonių.

JAV nepateikė ieškinio tik dėl žalos aplinkai atlyginimo – neišvalytos žemės. Išvalytai žemei, kurios nebebuvo galima naudoti pasėliams, žala atsirado įvairiais lygiais nuo 1932 iki 1936 m. Tribunolas priteisė žalą tik dėl išvalytos ir neišvalytos žemės, o kitus atmetė. Tribunolas neįvertino žalos aplinkai taip, kaip tai būtų daroma šiuolaikinėje teisėje. Dabar atskiriamos įvairios žalos aplinkai rūšys, tokios kaip aplinkos vientisumas ar gamtos ištekliams.

Arbitražas nurodė ir specifines priemones, skirtas apsaugoti nuo galimo tolesnio aplinkos teršimo. Padaryta žala įvertinta užterštos žemės nuvertėjimo pagrindu.¹⁰¹ Buvo atlyginta žala, padaryta JAV ūkininkams už sumažėjusį derlių, taip pat žala dėl sumažėjusio medžių augimo.

Kai kurios sutartys, kylančios dėl taikaus branduolinės energijos naudojimo, atlyginimo dydžius nustato viršutinę kompensacijos ribą nepriklausomai nuo realaus žalos dydžio. 1963 m. Konvencija dėl civilinės atsakomybės už branduolinę žalą¹⁰² reguliuojanti tarptautinės atsakomybės klausimus dėl žalos, padarytos vienos valstybės asmenims ir nuosavybei, atsitikus incidentui branduoliniame įrenginyje, nustato viršutinę kompensacijos ribą įrenginio valdytojui

⁹⁹ Sands Ph. Principles of International Environmental Law, Second Edition. Cambridge: University Press, 2003, 280 p.

¹⁰⁰ Chorzow Factory case. http://www.icj-cij.org/icjwww/ipresscom/ipress2004/ipresscom2004-16_mus_20040331.htm prisijungta 2005 10 20.

¹⁰¹ Ibid.

¹⁰² 1963 m. Vienos konvencija Dėl civilinės atsakomybės už branduolinę žalą // Valstybės žinios, 1993, Nr. 72-1345.

(operatoriui), kuriam tenka atsakomybė už įrenginio funkcionavimą – 1,5 milijardą auksinių frankų.

Jeigu žalos padaręs subjektas nesutinka su kompensacijos dydžiu, jis gali būti keičiamas suinteresuotų šaliu derybų keliu arba tarptautinio teismo ar arbitražo sprendimu. Pavyzdžiui, 1978 metų Kanados pretenzija TSRS dėl materialinės žalos, padarytos Kanados teritorijoje nukritusio Sovietų Sąjungos palydovo „Kosmos-954“¹⁰³, kuriame buvo branduolinės energijos įrenginys, dėl ko kai kurios Kanados teritorijos tapo nebenaudojamomis, buvo iš dalies (atlyginta 50% išlaidų paieškoms ir radioaktyvių medžiagų išvalymui padengti) patenkinta kompromiso būdu derybose.¹⁰⁴ 1979 m., kai SSRS branduolinis palydovas KOSMOS-954 subyrėjo virš Kanados teritorijos, pastaroji ėmėsi skubių radioaktyvių medžiagų surinkimo, aplinkos valymo, pavojingų medžiagų testavimo ir kitų reikalingų veiksmų. Už tai Kanada pareikalavo 6 milijonų Kanados dolerių kompensacijos, teigdama, kad SSRS nepadėjo sumažinti neigiamų pasekmių kilimo, nors privalėjo ir nebendradarbiavo neteikdama laiku ir išsamios, Kanadai reikalingos informacijos. Be to Kanada teigė, kad buvo pažeistas jos suverenitetas. Už tokias pavojingas veikas turi būti taikomas absoliučios atsakomybės principas, nes veikos kosmose pasižymi dideliu pavojingumu ir padidinta rizika. Konfliktas baigėsi 1981 m. SSRS sutikus sumokėti 3 milj. Kanados dolerių kompensaciją.

3.3. PRINCIPAS „TERŠĖJAS MOKA“

P. Š. Rao, specialusis Tarptautinės Teisės Komisijos pranešėjas, išanalizavęs ir apibendrines dar neįsigaliojusias ir jau galiojančias konvencijas tarptautinės teisės nedraudžiamų veiksmų srityje, pateikė keletą tezių, kuriose teigė, kad materialinė valstybių atsakomybė yra išimtinė ir pripažįstama tik kosminės veiklos atveju, o kitais atvejais pareiga atlyginti priklauso subjektui, kuris labiausiai kontroliavo veiklą, incidento ar avarijos metu¹⁰⁵, t.y. teršėjui.¹⁰⁶

Principas „teršėjas moka“ pirmiausia buvo paminėtas Rio de Žaneiro deklaracijoje: „...teršėjas turi padengti išlaidas, susijusias su užteršimu, turėdamas omenyje visuomeninius interesus, tarptautinę prekybą ir investicijas“.¹⁰⁷ Šį principą, kuris siekia „apmokestinti“ asmenį,

¹⁰³ TSRS iš pradžių atmetė pretenziją, kadangi, anot jos, nebuvo padaryta materialinė žala pagal 1972 m. Konvencijos pateikiamą materialinės žalos sąvoką.

¹⁰⁴ V.J. Kuznecov, *Meždunarodnoje pravo*, Moskva, Jurist, 2001.C. 91.

¹⁰⁵ Report of the International Law Commission on the work of its Fifty – third session (2001), Official Records of the General Assembly, Fifty – sixth session, Supplement No. 10 (A/56/10). 108 p.

¹⁰⁶ Nors autorė norėtų pažymėti, kad esant kai kurioms aplinkybėms, valstybė atsako už žalos padarymo šaltinio, esančio jos teritorijoje kontrolę, kaip Tarptautinis Teisingumo Teismas pripažino Korfu sąsiaurio byloje.

¹⁰⁷ 1992 Rio Declaration on Environment and Development <http://www.un.org/documents/ga/conf151/aconf15126-annex.htm> prisijungta 2005 09 10.

kalta už padarytą žalą aplinkai, nustatė OECD¹⁰⁸. Tai ekonominis principas ir efektyviausia priemonė padengti išlaidas, skirtas taršos prevencinėms bei kontrolės priemonėms, kurių imasi valstybių narių vyriausybės. Taip pat šis principas turėtų skatinti racionalių nykstančių gamtinių resursų naudojimą bei apsaugoti nuo tarptautinės prekybos ir investicijų iškraipymo, deformavimo.

Rio deklaracijos 16 str. teigiama: „Valstybių nacionalinė valdžia turėtų stengtis skatinti išlaidų, skirtų aplinkosaugai ir ekonominių instrumentų naudojimo internalizaciją, nepamirštant, kad teršėjas, iš principo gerbdamas viešąjį interesą, turėtų padengti taršos padarytą žalą be tarptautinės prekybos ir investicijų iškraipymo“¹⁰⁹.

Principo „teršėjas moka“ turinys gali būti matomas ir 1992 m. Konvencijoje dėl jūros apsaugos šiaurės-rytų Atlante. 2(2)(b) str.: „susitariančios šalys turi panaudoti:(...)„teršėjas moka“ principą, kuriuo remiantis išlaidos, skirtos taršos prevencijai, kontrolei ir redukcijos priemonėms yra padengiamos teršėjo“. Tai galima interpretuoti skirtingai, priklausomai nuo prevencijos ir kontrolės masto ir bet kuriuo atveju kompensacija už padarytą žalą yra įtraukiama į redukcijos apibrėžimą. Be to yra daug teršėjo sampratų - nuo prekių gamintojo iki vartotojo, kuris jomis naudojasi ir kuris moka didesnę kainą, nes į ją įskaičiuojami kaštai, skirti anti-taršos priemonėms padengti. Tarptautinė praktika kol kas eliminuoja, atmeta viešąsias kompanijų, firmų subsidijas dėl taršos sumažinimo, panaikinimo.¹¹⁰

„Teršėjas moka“ principas geriausiai veikia geografiniu pagrindu sudarytoje organizacijoje, subjekte – tokia, kaip ES. Šis principas pirmą kartą ir buvo paminėtas ES teisėje. 1974 m. 11 07 EB Tarybos rekomendacijoje teršėjas buvo apibrėžtas kaip kažkas, kas tiesiogiai ar netiesiogiai sukėlė žalą aplinkai ar kas sukūrė sąlygas tokiai žalai atsirasti. Šis apibrėžimas gali būti kritikuotinas dėl pernelyg plataus savo pobūdžio ir į jį patenkančio didelio subjektų rato. Teršėjai privalo sumokėti už prevencines taršos sulaikymo, naikavimo priemonės – investicijas į tam skirtus įrenginius ir t.t. Šio principo įtvirtinimui yra svarbi EB 1984 12 06 direktyva dėl tarptautinių pavojingų atliekų gabenimo, kurią pakeitė 1993 m. Europos Tarybos reglamentas dėl atliekų vežimo Europos bendrijos viduje, į Bendriją ir iš jos priežiūros ir kontrolės¹¹¹. Šio reglamento preambulėje sakoma: (...) „atliekų vežimo valstybės narės viduje

¹⁰⁸ Ekonominio bendradarbiavimo ir vystymosi organizacija

¹⁰⁹ Report of the United Nations on Environment and Development, Rio de Janeiro, 3-14 June 1992)
<http://www.un.org/documents/ga/conf151/aconf15126-1annex1.htm> prisijungta 2005 11 20

¹¹⁰ Kiss A., Shelton D. International Environmental Law – New York: Transnational Publishers, Inc., Ardsley, 2004, 241 p.

¹¹¹ Europos Tarybos reglamentas dėl atliekų vežimo Europos bendrijos viduje, į Bendriją ir iš jos priežiūros ir kontrolės (EEB) Nr. 259/93, <http://ccvista.taiex.be/Fulcrum/CCVista/LT/31993R0259-LT.doc> prisijungta 2005 11 21.

priežiūra ir kontrolė yra valstybės atsakomybė; tačiau atliekų vežimo valstybės narės viduje nacionalinės priežiūros ir kontrolės sistemos turi atitikti minimalius kriterijus, kad būtų galima užtikrinti aukštą aplinkos ir žmonių sveikatos apsaugos lygį“.

Valstybės narės yra įpareigojamos nustatyti mokesčius už tokių atliekų kontrolę jas saugantiems asmenims, gamintojams. EB direktyvos 2000/60 9 str. nustato atitinkamus reikalavimus valstybėms narėms dėl vandenvalos ir vandens taršos. ETT rėmėsi šiuo principu Standlley byloje, kai į ją kreipėsi Didžiosios Britanijos aukštasis teismas dėl preliminaraus sprendimo, liečiančio EEB Direktyvą 91/676, kuri nustatė vandens apsaugos priemones nuo nitratų, naudojamų žemdirbystėje. Žemdirbiai prieštaravo, kad ši direktyva pažeidė principą „teršėjas moka“, nes jie turi nešti augančius kaštus, išlaidas, skirtas vandenyje esančių nitratų koncentracijai sumažinti. Jie teigė, kad žemdirbystė yra tik viena iš pramonės sričių, bet ne vienintelė, teršianti vandenį nitratais.¹¹²

Visais atvejais valstybei tenka taršos prevencijos ar jos kontroliavimo, neigiamų padarinių panaikinimo išlaidos. Principas „teršėjas moka“ to padeda išvengti, nes visas išlaidas padegti turi teršėjas. Teršėjas ir auka konkuruoja dėl tų pačių ribotų gamtinių išteklių ir nėra suteikiamas prioritetas nei vienam iš jų. Jei kiekvienas iš jų yra pasirengęs sumokėti už naudojamą gamtiniais ištekliais, tai jie bus linkę efektyviai pašalinti taršą ir jos padarytus nuostolius, siekdami kuo didesnės ekonominės naudos, jos efektyvumo. Jei teršėjui suteikiama teisė teršti, tai auka privalo mokėti už veiklos nutraukimą ar jos sumažėjimą. Priešingai teršėjas turės kompensuoti bet kuriai šaliai, nukentėjusiai nuo taršos. Toks principas atmets viešosios valdžios kišimąsi ir suteikiama pirmenybė laisvoms deryboms. Deja, taip nutinka retai ir nėra pakankamai dėmesio skiriama prevencijai, susirūpinimu gamtiniais ištekliais dabar ir ateityje.

¹¹² Sands Ph. Principles of International Environmental Law, Second Edition. Cambridge: University Press, 2003, 282 p.

4. ŽALOS, KURI GALI BŪTI SUKELTA TEISĖTA VEIKLA, PREVENCIJA

Valstybių atsakomybė už aplinkai sukeltą žalą, kaip teigia ir pati TTK, išplaukia dar iš Stokholmo deklaracijos 21 principo, kuris įtvirtina valstybių pareigą „užtikrinti, kad jų jurisdikcijoje vykdoma teisėta veika nesukeltų žalos kitų valstybių arba teritorijų, esančių už jų nacionalinės jurisdikcijos ribų, aplinkai“. Taip yra reikalaujama nustatyti tam tikrus standartus, užtikrinančius ar sumažinančius galimybę atsirasti pavojingiems tarptautiniams padariniams aplinkai, nors ir išlaikoma valstybės suvereni teisė eksploatuoti savo išteklius vadovaujantis savo pačių politika aplinkos apsaugos srityje. Jei jau tokia žala atsirado – būtina, kiek tai yra įmanoma, ją likviduoti ir kompensuoti patirtus nuostolius – gamtai, valstybei, asmenims ar jų turtui.¹¹³ Tačiau žalos kompensavimas dažniausiai neatstato buvusios iki žalos padarymo padėties, todėl prevencijos institutas toks aktualus. Bet kokiu atveju, kelio žalai atsirasti užkirtimas yra vertingesnis tiek ekonominiu, tiek socialiniu požiūriu nei padarinių likvidavimas.

Valstybės turi teisę laisvai formuluoti gamtinių resursų išgavimo ir naudojimo politiką, tokios veiklos sankcionavimą pagal visuomenės poreikius, tačiau kartu valstybės privalo, vykdydamos ar leisdamos vykdyti tokią veiklą, paisyti kitų valstybių interesų, todėl ta laisvė nėra neribota.

Kaip rodo valstybių praktika, valstybės linkusios pripažinti rūpinimosi aplinka pareigą. Southern Bluefin Tuna byloje Australija ir Naujoji Zelandija, laukdamos arbitražo sprendimo, prašė Tribunolo priimti laikinas apsaugos priemones (laikiną draudimą), nes Japonija nuo 1999 metų vykdė eksperimentinį mėlynojo tuno gaudymą. Tribunolas paskyrė tokias laikinas priemones: šalys turi susilaikyti nuo mėlynojo tuno eksperimentinės gaudymo programos vykdymo ir turi nedelsiant atnaujinti derybas dėl priemonių, padėsiančių išsaugoti tuno išteklius.¹¹⁴ Gabčikovo – Nagymaros projekto byloje Teismas pabrėžė, kad aplinkos išsaugojimą (ekologinę pusiausvyrą) galima pripažinti kiekvienos valstybės esminiu interesu, ir jis svarbus visai žmonijai, ne tik valstybėms.¹¹⁵

Mox Plant byloje (Airija prieš Didžiąją Britaniją) 2001 m. Airija, laukdama arbitražo sprendimo, kreipėsi į Tarptautinio jūrų tribunolą, kad šis priimtų laikinas priemones, nes Didžiosios Britanijos MOX'o (branduolinio kuro rūšis) gamykla kėlė užteršimo grėsmę Airijos jūrai šią medžiagą transportuojant.¹¹⁶ Pagal 290 Tarptautinės jūrų konvencijos (1982 m.)

¹¹³ Sands Ph. Principles of International Environmental Law, Second Edition. Cambridge: University Press, 2003, 280 p.

¹¹⁴ Southern Bluefin Tuna case, <http://www.itlos.org/strat2_en.html> prisijungta 2005 11 05.

¹¹⁵ Gabčikovo – Nagymaros case, <http://www.icj-cij.org/icjwww/idocket/ihs/ihsframe.htm> prisijungta 2005 10 20.

¹¹⁶ Mox Plant case <http://www.itlos.org/start2_en.html>, prisijungta 2005 11 08.

straipsnį¹¹⁷ Tarptautinis jūrų tribunolas, kaip institucija, įkurta tam, kad aiškintų šią konvenciją, gali skirti laikinas priemones, jeigu tai gali užkirsti kelią rimtam jūrinės aplinkos užteršimui. Taigi įvertinęs situaciją, Tribunolas nusprendė, kad ji nėra neatidėliotina iki arbitražo sprendimo.¹¹⁸ Tačiau jis nustatė tokias laikinas priemones: Airija ir Didžioji Britanija privalo bendradarbiauti ir konsultuotis, kad :a) apsiektų informacija apie galimas pasekmes Airijos jūrai dėl MOX'o gamyklos, b) kontroliuotų šią riziką, c) sukurti prevencinių priemonių sistemą dėl jūros aplinkos užteršimo.

Valstybių rūpinimasis aplinkos apsauga matomas ir tarptautinėse sutartyse. 1989 m. Bazelio konvencijoje dėl pavojingų atliekų ir jų pašalinimo kontrolės šalys-dalyvės įsipareigoja imtis priemonių, kad būtų sumažintos pavojingų ir kitokių atliekų pramonės mastai, pervežimo mastai, atsižvelgiant į techninius ir ekonominius aspektus; taip pat garantuoti, kad subjektai naudojantys pavojingas ir kitas atliekas imtųsi priemonių, kurios būtinos užkirsti kelią užteršimui, o jei užteršimas vis gi įvyko, imtis visų galimų priemonių žalai sumažinti.¹¹⁹

Aplinkos apsaugos principas įtvirtinamas ir Europos Sąjungos teisės aktuose. Europos Sąjungos Tarybos direktyva 95/21/EC dėl laivo saugumo, taršos prevencijos ir darbo bei gyvenimo sąlygų laivuose tarptautinių standartų taikymo laivams, atplaukiantiems į Bendrijos uostus ir plaukiojantiems valstybių narių jurisdikcijai priklausančiuose vandenyse (uosto valstybės kontrolė) kaip sakoma jos preambulėje, buvo priimta, nes "paprastai vėliavos valstybė turėtų kontroliuoti, ar laivai laikosi tarptautinių saugumo, taršos prevencijos (...) reikalavimų, kadangi įgyvendinant tarptautinius standartus ir užtikrinant jų vykdymą vis didesnis vėliavos valstybių skaičius daro rimtų nusižengimų, o dėl to uosto valstybė nuo šiol taip turi kontroliuoti, ar laikomasi tarptautinių saugumo, taršos prevencijos (...) standartų reikalavimų"¹²⁰. Šioje direktyvoje taip pat pabrėžiama, kad jūrų tarša – tarpvalstybinio pobūdžio reiškinys, prie valstybių narių esančiose jūrose priemonės, susijusios su prevencinių priemonių taikymu, geriausia būtų vykdomos Bendrijos lygmeniu, nes pavienės valstybės negali imtis lygiagrečių ir efektyvių veiksmų.¹²¹ Direktyvoje numatoma, kad uosto valstybė turi teisę išsamiai patikrinti

¹¹⁷ 290-ojo Tarptautinės jūrų konvencijos straipsnio 1-oje dalyje sakoma, kad "jei ginčas buvo tinkamai perduotas teismui arba arbitražui, kuris mano, jog jis prima facie turi jurisdikciją (...), iki bus priimtas galutinis sprendimas, teismas arba arbitražas gali paskirti, jų manymu, tokiomis palinkybėmis tinkamas laikinas priemones, kad apsaugotų atitinkamų ginčo šalių teises arba apsaugotų jūros aplinką nuo didelės žalos."

¹¹⁸ Mat to paties 290-ojo 1982 m. konvencijos straipsnio 5-oje dalyje sakoma, kad laikinas priemones Tarptautinis jūrų tribunolas gali paskirti, jei mano, kad situacija yra neatidėliotina.

¹¹⁹ Basel Convention 1989, art. 4, p.2 < <http://www.basel.int/text/con-r.pdf> > prisijungta 2005 09 20

¹²⁰ Europos Sąjungos Tarybos direktyva 95/21/EC 1995 m. birželio 19 d. dėl laivo saugumo, taršos prevencijos ir darbo bei gyvenimo sąlygų laivuose tarptautinių standartų taikymo laivams, atplaukiantiems į Bendrijos uostus ir plaukiojantiems valstybių narių jurisdikcijai priklausančiuose vandenyse (uosto valstybės kontrolė), <http://www3.lrs.lt/c-bin/eu/preps2?Condition1=32734&Condition2=> prisijungta 2005 10 20.

¹²¹ Ibid.

naftos tanklaivius, iki kurių eksploatacijos pabaigos likę penkeri metai ar mažiau, taip pat ilgiau kaip 10 metų eksploatuojamus dujų ir cheminių medžiagų tanklaivius. Jei aptinkamas saugumo, sveikatos ar aplinkai pavojų keliančių reikalavimų pažeidimas, uosto valstybė užtikrina, kad tokio laivo eksploatacija būtų nutraukta.

Paprastai ir nacionaliniuose įstatymuose valstybės, apsisaugodamos nuo taršos, numato tam tikrus reikalavimus dėl pavojingas medžiagas plukdančių laivų įplaukimo. Lietuvos Respublikos Jūrų uosto įstatyme numatoma, kad laivams su branduolinėmis jėgainėmis į valstybinį Klaipėdos jūrų uostą įplaukti draudžiama.¹²²

Svarbus žingsnis net tik aplinkos taršos prevencijos, bet ir atsakomybės už tarptautinės teisės nedraudžiamus veiksmus, žengtas 2001 m. Tuomet buvo patvirtintas Straipsnių projektas dėl pavojingos veiklos, kuri gali sukelti žalą, prevencijos.¹²³ Jame pabrėžiama, kad atsakomybė (*liability*) ir atlyginimas už žalą aplinkai yra glaudžiai susiję su prevencija.

Įvairiose Prevencijos projekto ruošimo stadijose buvo siūlyta sudaryti pavojingų veiklų sąrašą, kuriam šis projektas būtų taikomas. Tačiau galų gale buvo pripažinta, kad toks veiklų sąrašas nebūtų išsamus, be to, greitai pasentų ir jį tektų periodiškai peržiūrėti iš naujo dėl pernelyg greito technologijų vystimosi.¹²⁴ Be to, juk rizika, kuri susijusi savo pavojinga veikla, gali būti nustatoma tik konkrečiam kontekste ir konkretaus taikymo būdu. Prieita išvados, kad šių elementų nurodyti sąrašė neįmanoma todėl tokio sąrašo sudarinėti nevertėtų.

Prevencijos projekto 1 straipsnyje apibrėžiama jo taikymo sritis, kuri nustatoma remiantis keturiais kriterijais:

- pirmasis kriterijus – veikla, kuri yra nedraudžiama tarptautinės teisės. Šis kriterijus aiškiai atskiria klausimus, liečiančius tarptautinės materialinės atsakomybės ir valstybių atsakomybės (kaip *responsibility* – už tarptautinės teisės pažeidimus) klausimus. Taigi Prevencijos projektas kalba apie žalos, padarytos tik nedraudžiamais tarptautinės teisės veiksmais, prevenciją. Šis kriterijus leidžia valstybėms, kurioms yra rizika nukentėti dėl kitos valstybės pavojingos veiklos, reikalauti iš pastarosios valstybės laikytis atsargumo reikalavimų, nors ši veikla ir nėra draudžiama.
- antrasis kriterijus apibrėžia veiklos vykdymo valstybę – tai valstybė, kurios teritorijoje, arba valstybės jurisdikcijoje arba valstybei kontroliuojant planuojama

¹²² Klaipėdos valstybinio jūrų uosto įstatymas // Valstybės žinios, 1996, Nr. 53-1245, <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/preps2?Condition1=243903&Condition2=> prisijungta 2005 10 20.

¹²³ 2001 Draft articles on Prevention of transboundary harm from hazardous activities adopted by the ILC at its fifty – third session /< <http://www.un.org/law/ilc/reports/2001/2001report.htm>> prisijungimo laikas 2005 10 05.

¹²⁴ Commentaries to the draft articles on Prevention of transboundary harm from hazardous activities.399 p. <http://www.un.org/law/ilc/texts/prevention/preventionfra.htm> prisijungta 2005 11 10

arba vykdoma pavojinga veikla. Nors teritorinis ryšys yra labai svarbus, nustatant valstybę, kuri yra atsakinga už žalą užkertančių priemonių ėmimąsi, būna ir kitokių atvejų. Jie susiję su taikaus praplaukimo teritorine jūra ar teritoriniais vandenimis teise. Tokiais atvejais, jeigu užsienio valstybės laivas kelia grėsmę sukelti žalą, laikytis šio Projekto nuostatų turi ne teritorijos valstybė, bet vėliavos valstybė.¹²⁵

Kartais nėra teritorinio ryšio tarp veiklos vykdymo vietos ir valstybės. Toks pavyzdys gali būti veikla kosmoso erdvėje arba atvirojoje jūroje. Čia vėl gi būtų taikomas vėliavos valstybės atsakomybės principas.

- trečias kriterijus nurodo, kad veikla turi būti susijusi su žymios žalos, peržengiančios vienos valstybės ribas, rizika.

Žymios žalos rizikos sąvoką apibrėžti ir nustatyti jos ribas nėra paprasta. Ji apima tiek mažą katastrofiškos žalos tikimybę, tiek didelę gana žymios žalos tikimybę.

Kalbant apie žymios žalos sampratą, vienareikšmio apibrėžimo nėra ir kiekvienu konkrečiu atveju teks nustatyti, ar žala yra žymi.

Byloje Trail Smelter minima "rimtų pasekmių"¹²⁶ sąvoka, o Lac Lanoux byloje kalbama apie "rimtą žalą"¹²⁷. Vienas iš požymių galėtų būti neigiamos pasekmės, pavyzdžiui, kitų valstybių gyventojų sveikatai, pramonei, nuosavybei, aplinkai ar žemės ūkiui.¹²⁸ Žalos, peržengiančios vienos valstybės ribas Prevencijos projekto 2-o straipsnio b punkte apibrėžiama žala – tai žala padaryta asmenims, nuosavybei ar aplinkai.¹²⁹ Na, o žala, peržengianti valstybės sienas turėtų būti suprantama kaip žala padaryta toje teritorijoje arba kitose vietose, kurios priklauso ne veiklos vykdymo valstybei, nesvarbu turi nukentėjusi valstybė ir valstybė kurioje vykdoma veikla, padariusi žalos, ar neturi bendros sienos.

- ketvirtasis kriterijus numato, kad žala turi pasireikšti fizinėmis pasekmėmis. Pabrėžiama, kad kaip žala čia nėra suprantama valstybės politikos, socialinės – ekonominės ar panašiose srityse padaryta žala.

Egzistuoja bendrasis teisės principas *sic utere tuo ut alienum non laedas*, kuris įtvirtinamas ir 1972 m. Stokholmo deklaracijos 21-ame straipsnyje, kuris pažymi, kad

¹²⁵ Commentaries to the draft articles on Prevention of transboundary harm from hazardous activities.402 p. <http://www.un.org/law/ilc/texts/prevention/preventionfra.htm> prisijungta 2005 11 10

¹²⁶ Trail Smelter case 1937, <<http://gurukul.ucc.american.edu/TED/TRAIL.HTM>> prisijungta 2005 11 03

¹²⁷ Lac Lanoux arbitration, < <http://www.wcl.american.edu/environment/iel/eleven.cfm>> prisijungta 2005 10 20.

¹²⁸ Commentaries to the draft articles on Prevention of transboundary harm from hazardous activities.407 p. <http://www.un.org/law/ilc/texts/prevention/preventionfra.htm> prisijungta 2005 11 10.

¹²⁹ Ibid.408 p.

“valstybės turi teisę eksploatuoti savo išteklius (...) ir atsako už tai, kad vykdoma jos teritorijoje ar jurisdikcijoje, ar jai kontroliuojant veikla, nedarytų žalos kitų valstybių aplinkai...”¹³⁰. Remiantis šiuo principu, valstybės turi užkirsti kelią žymiai žalai, peržengiančiai valstybės ribas ir tik tuomet, jei žalos išvengti neįmanoma, padaryti viską, kad ta žala būtų sumažinta iki minimumo. Tačiau vis dėl to toks atsargumo principas negarantuoja, kad žala nebus padaryta.

Pareiga būti atsargiam numatyta 1982 m. Tarptautinės jūrų teisės konvencijos 194 straipsnio 1-oje dalyje: “Kartu arba pavieniui valstybės pagal galimybes imasi visų būtinų šiai Konvencijai neprieštaraujančių priemonių, kad būtų išvengta jūros aplinkos teršimo iš bet kokio šaltinio, jis būtų sumažintas ir kontroliuojamas, tuo tikslu naudodamos veiksmingiausias priemones, kuriomis valstybės disponuoja ir kurios atitinka jų galimybes, taip pat siekia suderinti savo politiką šiuo klausimu su kitomis valstybėmis”.¹³¹ Reikiamo atsargumo pareiga buvo aptariama ir byloje tarp Vokietijos ir Šveicarijos, kuri buvo susijusi su Reino užteršimu. Nors užteršimas įvyko dėl įmonės “Sandoz” kaltės, Šveicarijos vyriausybė pripažino savo atsakomybę už reikiamo atsargumo nesilaikymą, kuris būtų užkirtęs kelią žalai atsirasti.¹³² O reikalaujamas atsargumo laipsnis proporcingas veiklos pavojingumo laipsniui. Pačios žalos dydis turi būti numatomas ir valstybė turi žinoti, kad tam tikra veikla susijusi su žymios žalos tikimybe.

Pareiga būti atsargiam gali reikšti ir pakankamų prevencinių priemonių nustatymą. Viena iš prevencinių priemonių, autorės nuomone, galima laikyti valstybės išduodamų leidimų pavojingai veiklai vykdyti sistemą. Valstybė pavojinga veikla užsiimančiam subjektui nustato tam tikrus reikalavimus, kurių jis turi laikytis, norėdamas gauti leidimą vykdyti veiklą. Prieš duodamos leidimą privatiems asmenims vykdyti savo teritorijoje arba savo jurisdikcijoje veiklą, kuri gali sukelti aplinkos užteršimą, kuri peržengia vienos valstybės ribas, valstybės privalo imtis visų saugumo priemonių ir nustatyti eilę techninių nurodymų, ir pan. Esant būtinybei, kaip nurodyta Prevencijos projekto 6-ojo straipsnio 3-ame punkte, valstybė gali uždrausti tokios veiklos vykdymą.¹³³ Nors daugeliu atveju, autorės nuomone, tai labiau teorinė nuostata, nes taip galėtų nukentėti valstybės ekonomika.

¹³⁰ 1972 Stockholm Declaration on the Human Environment/

<http://www.unep.org/Documents.multilingual/Default.asp?DocumentID=287&ArticleID=3311&l=en> prisijungta 2005 09 10.

¹³¹ Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencija // Valstybės žinios, 2003, Nr. 107-478

¹³² Vadapalas V. Tarptautinė teisė. Bendroji dalis. Vilnius: Eugrimas, 1998. 340 p.

¹³³ 2001 Draft articles on Prevention of transboundary harm from hazardous activities adopted by the ILC at its fifty – third session /< <http://www.un.org/law/ilc/reports/2001/2001report.htm>> prisijungta 2005 10 05.P.414.

Be to, į tarptautines sutartis įtraukiami detalios taisyklės, kurios įpareigoja valstybes stengtis išvengti žalos (*pareiga stengtis, rūpintis*). Pavyzdžiui, IKAO¹³⁴ nustatė maksimalų leistiną triukšmo lygį, sukeliama orlaivių kylant ir leidžiantis. Taip pat IMKO¹³⁵ įsteigimo konvencijoje numatė detalius reikalavimus laivų statybai, kad būtų galima maksimaliai išvengti naftos nutekėjimo.¹³⁶ Tokio reikalavimo pažeidimas jau savaime būtų pagrindas kilti tarptautinei atsakomybei.

Visos minėtos prevencijos priemonės reikalauja valstybių bendradarbiavimo. Prevencijos projekto 4 straipsnis numato suinteresuotų valstybių bendradarbiavimą pavojinga veikla padarytos žalos prevencijos klausimais.¹³⁷ 24-asis Stokholmo deklaracijos principas¹³⁸ bei 7-asis Rio de Žaneiro deklaracijos¹³⁹ principas pripažįsta valstybių bendradarbiavimą vienu svarbiausių elementų aplinkos apsaugos planavimo srityje.

Čia labai svarbus sąžiningumo principas. Jungtinių Tautų organizacijos chartijos 2-o straipsnio 2 punktą numato, kad visi jos nariai "sąžiningai prisiima Chartijoje numatytas pareigas"¹⁴⁰. Taip pat 1969 m. Vienos konvencijos dėl tarptautinių sutarčių preambulėje sakoma, kad sąžiningumo principas įgavo visuotinį pripažinimą¹⁴¹. Šio principo pripažinimą Tarptautinis Teisingumo Teismas palietė Branduolinių bandymų byloje. Teismas pareiškė, kad "vienas iš esminių principų, reguliuojančių teisės pareigų kūrimą ir laikymąsi yra sąžiningumo principas".¹⁴²

Prevencijos projekto 8-as straipsnis reikalauja iš valstybių informuoti (dažniausiai tai daroma diplomatiniais kanalais) apie veiklą, kuri gali padaryti žalos kitoms valstybėms .

Korfu sąsiaurio byloje Tarptautinis Teisingumo Teismas nustatė pareigą informuoti kaip "elementarų žmogiškumą".¹⁴³ O ypač svarbus kitos valstybės informavimas kritinių situacijų atvejais. Projekte numatoma pareiga pačiomis operatyviausiomis turimomis priemonėmis informuoti valstybę, kuri gali būti paliesta.¹⁴⁴

¹³⁴ Tarptautinė civilinės aviacijos organizacija

¹³⁵ Tarptautinė jūrų konsultacinė organizacija

¹³⁶ Аречара Е. Х. Современное международное право. Москва: Прогресс, 1983, С.56.

¹³⁷ Ibid

¹³⁸ 1972 Stockholm Declaration on the Human Environment/

<http://www.unep.org/Documents/multilingual/Default.asp?DocumentID=287&ArticleID=3311&l=en> prisijungta 2005 09 10.

¹³⁹ 1992 Rio Declaration on Environment and Development <http://www.un.org/documents/ga/conf151/aconf15126-annex.htm> prisijungta 2005 09 10.

¹⁴⁰ Jungtinių Tautų Chartija // Valstybės Žinios, 2002.02.13, Nr.: 15, Publikacijos Nr.: 557.

¹⁴¹ Vienos konvencija Dėl tarptautinių sutarčių teisės Valstybės žinios // 2002, Nr. 13-480

¹⁴² Nuclear Tests case <http://www.icj-cij.org/icjwww/icasess/inzfr/inzfrframe.htm> prisijungta 2005 09 08.

¹⁴³ Corfu Chanel case < http://www.icj-cij.org/icjwww/icasess/icc/icc_isummaries/icc_isummary_19480325.htm>, prisijungta 2005 10 20.

¹⁴⁴ 2001 Draft articles on Prevention of transboundary harm from hazardous activities adopted by the ILC at its fifty – third session , Art. 17 < <http://www.un.org/law/ilc/reports/2001/2001report.htm>> prisijungimo laikas 2005 10 05.

Su informavimo pareiga labai susijusi ir pareiga konsultuotis, paprašius bent vienai iš suinteresuotų valstybių (Prevencijos projekto 9 straipsnis). Lac Lanoux byloje arbitražas pareiškė, kad konsultacijos tarp dviejų valstybių turi būti nuoširdžios, sąžiningos ir neturi būti tiesiog formalumas. Protingumo ir sąžiningumo taisyklės, kaip buvo išsakyta arbitražo, priskiriamos procesinėms teisėms ir pareigoms, liečiančioms bendrą naudojimąsi tarptautinėmis upėmis.¹⁴⁵

Konsultacijų tikslas - surasti priimtina valstybėms sprendimą dėl prevencinių priemonių prieš pavojinga veikla padarytą tarptautinę žalą. Nors suinteresuotos valstybės negali sustabdyti pavojingos veiklos, valstybė, kurioje ta veikla vykdoma privalo atsižvelgti į valstybių, kurios gali būti paliestos, interesus. Tokių konsultacijų metu priimami sprendimai užtvirtinami sutartyse.

¹⁴⁵ Lac Lanoux arbitration, < <http://www.wcl.american.edu/environment/iel/eleven.cfm> > prisijungta 2005 10 20.

IŠVADOS

1. Sąvoka "atsakomybė" taikoma ne tik toms valstybių pareigoms, kurios kyla dėl tarptautinės teisės pažeidimų, bet ir dėl pavojingos, tačiau tarptautinės teisės nedraudžiamos veiklos, žalingų padarinių. Tarptautinė atsakomybė ir civilinė atsakomybė siejasi savo kilimo pagrindais, tačiau skiriasi pažeidimo ir žalos mastu. Civilinėje teisėje atsakomybė kyla dėl įsipareigojimų pažeidimo ar delikto (tarptautinėje teisėje atitinkamai - už tarptautinės teisės pažeidimą) ir dėl didesnio pavojaus šaltinio padarytos žalos (atitinkamai - dėl teisėtos veiklos žalingų pasekmių). Pirmuoju atveju, atsakomybės pagrindas yra bet kurios tarptautinės teisės normos nesilaikymas, antruoju – atsakomybė atlyginti padarytą žalą kyla esant tokią pareigą numatančios specialioms sutartims. Kadangi pastarąją atsakomybę numato tik specialios sutartys, kurios ne visuomet yra valstybių pripažįstamos, TTK nuo 1980 m. pradėjo nagrinėti tarptautinės atsakomybės už tarptautinės teisės nedraudžiamus veiksmus temą, turėdama tikslą kodifikuoti šio instituto normas bei priimti konvenciją. Joje Komisija bandė nustatyti, suformuoti pagrindinius valstybių atsakomybės principus dėl žalos aplinkai, kurie iki šiol dar riboti ir neturi privalomumo.

2. Tarptautinės teisės normos, nustatančios atsakomybę už žalą aplinkai, vis dar yra besivystymo stadijoje. Ypač tos, kurios numato valstybės atsakomybę. Valstybės nenori prisiimti įsipareigojimų už veikas, kurios yra padidinto pavojaus šaltinis ir kurios sukelia žalą aplinkai. Taip valstybė būtų apkraunama papildomomis didelėmis išlaidomis, skirtomis atlyginti tokią žalą. Tačiau autorė norėtų pabrėžti tai, kad privatūs subjektai dažniausiai nėra pajėgūs atlyginti padarytą žalą ir kaip sprendimą siūlytų konvencijų, kurios numatytų privalomą valstybių-konvencijos dalyvių pagalbą tuomet, kai „teršėjas“ negali padengti visos žalos, kūrimą (panašios nuostatos yra 1992 m. Fondo konvencijoje dėl kompensacijos už užteršimą nafta).

Nors ir akcentuojamas mažėjantis skirtumas tarp civilinės ir valstybinės atsakomybės, pabrėžiant valstybių pareigas suformuoti būtinas kontrolės ir prevencines priemones, vienintelėje kosmoso teisės srityje yra pripažįstama absoliuti valstybės atsakomybė, o tai reiškia, kad net jei kosminę operaciją atlieka privatus subjektas, valstybė visiškai atsako už žalą, padarytą paleisto į kosmosą objekto. Greičiausiai tai lėmė kosminių operacijų specifiškumas ir ypač didelė tokios veiklos keliami grėsmė.

Iš tikro valstybių praktikoje yra tik keli atvejai, kuomet valstybė buvo įpareigota atlyginti teisėtais veiksmais padarytą žalą. Praktika šioje srityje nevienoda, be to, kartais sprendimai atlyginti žalą gali būti priimami politiniais sumetimais, todėl negalima konstatuoti papročio

egzistavimo. Taigi tarptautinėje teisėje neegzistuoja teisės norma, įpareigojanti valstybę atlyginti teisėtais veiksmais sukeltą žalą

3. Taigi šiuo metu dar nėra pakankamai privalomų teisės šaltinių, reglamentuojančių tarptautinę atsakomybę už teisėtais veiksmais padarytą žalą, kad būtų galima išvesti bendras privalomas taisykles, kaip turi būti atlyginama tokia žala. Tačiau principas “teršėjas moka” įgavo visuotinį pripažinimą, todėl nors ir nesant specialiųjų sutarčių, jis gana plačiai taikomas. Taip pat valstybės pripažino pozityviają atsakomybę, t.y. pareigą imtis priemonių, dėl žalos prevencijos.

NAUDOTOS LITERATŪROS SĄRAŠAS:

Lietuvos Respublikos teisės aktai:

1. Klaipėdos valstybinio jūrų uosto įstatymas // Valstybės žinios, 1996, Nr. 53-1245;
2. Lietuvos Respublikos Civilinis Kodeksas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262;

Europos Sąjungos teisės aktai:

3. Europos Sąjungos Tarybos direktyva 95/21/EC 1995 m. birželio 19 d. dėl laivo saugumo, taršos prevencijos ir darbo bei gyvenimo sąlygų laivuose tarptautinių standartų taikymo laivams, atplaukiantiems į Bendrijos uostus ir plaukiojantiems valstybių narių jurisdikcijai priklausančiuose vandenyse (uosto valstybės kontrolė), <http://www3.lrs.lt/c-bin/eu/preps2?Condition1=32734&Condition2=> >prisijungta 2005 10 20;
4. Europos Tarybos reglamentas dėl atliekų vežimo Europos bendrijos viduje, į Bendriją ir iš jos priežiūros ir kontrolės (EEB) Nr. 259/93, <http://ccvista.taiex.be/Fulcrum/CCVista/LT/31993R0259-LT.doc> prisijungta 2005 11 21>;
5. Directive 91/676/EEC, concerning the protection of waters against pollution caused by nitrates from agricultural sources (91/676/EEC), <http://europa.eu.int/comm/environment/water/water-nitrates/directiv.html> > prisijungta 2005 11 20;

Tarptautiniai dokumentai ir jų projektai:

6. 1992 m. Helsinkio konvencija dėl Baltijos jūros baseino jūrinės aplinkos apsaugos // Valstybės žinios, 1997, Nr. 21- 499.
7. Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencija // Valstybės žinios, 2003, Nr. 107-478;
8. 1963 m. Vienos konvencija Dėl civilinės atsakomybės už branduolinę žalą // Valstybės žinios, 1993, Nr. 72-1345;
9. 1969 m. Vienos konvencija Dėl tarptautinių sutarčių teisės // Valstybės žinios, 2002, Nr. 13-480;

10. Basel Convention 1989, art. 4, p.2 <<http://www.basel.int/text/con-r.pdf>> prisijungta 2005 09 20;
11. Basel protocol on Liability and Compensation, 1999,art. 10, <<http://www.basel.int/meetings/cop/cop5/docs/prot-r.pdf>> prisijungta 2005 09 20>;
12. Commentaries to the draft articles on Responsibility of States for internationally wrongful acts, 51 p. <http://www.un.org/law/ilc/texts/state_responsibility/responsibilityfra.htm>, prisijungimo laikas 2005 10 05;
13. Convention of January 31, 1963 Supplementary to the Paris Convention on Third Party Liability in the Field of Nuclear Energy <http://www.mina.be/uploads/14._supplementary_brussels_convention_to_the_paris_convention.doc>prisijungta 2005.10.10;
14. Convention on International Liability for Damage Caused by Space Objects, 1972 <<http://www.oosa.unvienna.org/SpaceLaw/liabilitytxt.html>>, prisijungta 2005 11 20;
15. Convention Relating To Civil Liability In The Field Of Nuclear Carriage of Nuclear Material, 1971, <http://www.mina.be/uploads/16._vienna_convention_on_supplementary_compensation_for_nuclear_damage.doc prisijungta 2005.10.10>;
16. 2001 Draft articles on Prevention of transboundary harm from hazardous activities adopted by the ILC at its fifty – third session <<http://www.un.org/law/ilc/reports/2001/2001report.htm>> prisijungimo laikas 2005 10 05;
17. Draft articles on the Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, adopted by the International Law Commission at its fifty-third session, held in 2001, <http://www.un.org/law/ilc/texts/State_responsibility/responsibilityfra.htm> prisijungta 2005 10 20;
18. Fund Convention (Internationally Convention of November, 27, 1992 on the establishment of in Internationally fund for Compensation for Oil Pollution Damage amendment), <http://www.mina.be/uploads/03+4._clc_and_fund.pdf> prisijungta 2005 11 02;
19. Internationally Convention of November, 27, 1992 on Civil Liability for Oil Pollution Damage amendment, <http://www.mina.be/uploads/03+4._clc_and_fund.pdf> prisijungta 2005 11 02;
20. Paris Convention of July 29, 1960 on Third Party Liability in the Field of Nuclear Energy, <http://www.mina.be/uploads/13._paris_convention_third_party_liability_nuclear_energy.doc>prisijungimo laikas 2005.10.10;

21. Resolucija "Responsibility and Liability under International Law for Environmental Damage" The Institute of International Law, Session of Strasbourg, 1997 < [http:// www.idi-jil.org/idiE/resolutionsE/1997_str_03_en.pdf](http://www.idi-jil.org/idiE/resolutionsE/1997_str_03_en.pdf) > prisijungta 2005 11 07;
22. 1992 Rio Declaration on Environment and Development
<<http://www.un.org/documents/ga/conf151/aconf15126-annex.htm>> prisijungta 2005 09 10;
23. Report of the International Law Commission Fifty – third session (23 April – 1 June and July – 10 August 2001) <http://www.un.org/law/ilc/reports/2001/2001report> prisijungimo laikas: 2005 10 05;
24. Report of the United Nations on Environment and Development, Rio de Janeiro, 3-14 June 1992) <http://www.un.org/documents/ga/conf151/aconf15126-1annex1.htm> prisijungta 2005 11 20;
25. 1972 Stockholm Declaration on the Human Environment/
<<http://www.unep.org/Documents.multilingual/Default.asp?DocumentID=287&ArticleID=3311&1=en>> prisijungta 2005 09 10;
26. The 1979 Geneva Convention on Long-range Transboundary Air Pollution,
<<http://www.unece.org/env/lrtap/full%20text/1979.CLRTAP.e.pdf> >prisijungta 2005 11 02;
27. Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damage,
<http://www.mina.be/uploads/15_vienna_convention_on_civil_liability_for_nuclear_damage.doc>prisijungta 2005.10.10;

Jurisprudencija

Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimai

28. Corfu Channel case <http://www.icj-cij.org/icjwww/icasess/icc/icc_isummaries/icc_isummary_19480325.htm>, prisijungta 2005 10 20;
29. Chorzow Factory case. http://www.icj-cij.org/icjwww/ipresscom/ipress2004/ipresscom2004-16_mus_20040331.htm prisijungta 2005 10 20;
30. Gabcikovo – Nagymaros case, <http://www.icj-cij.org/icjwww/idocket/ihs/ihsframe.htm> prisijungta 2005 10 20;
31. Nuclear Tests case <http://www.icj-cij.org/icjwww/icasess/inzfr/inzfrframe.htm> prisijungta 2005 09 08;

Tarptautinių arbitražų ir tribunolų sprendimai

32. Gut Dam Claims Case,
<http://www.fao.org/documents/show_cdr.asp?url_file=/DOCREP/005/W9549E/w9549e07.htm> prisijungta 2005 11 20;
33. Lac Lanoux arbitration case, <<http://www.wcl.american.edu/environment/iel/eleven.cfm>> prisijungta 2005 10 20;
34. Mox Plant case <http://www.itlos.org/start2_en.html>, prisijungta 2005 11 08;
35. Southern Bluefin Tuna case, <http://www.itlos.org/strat2_en.html> prisijungta 2005 11 05;
36. Trail Smelter case 1937, <<http://gurukul.ucc.american.edu/TED/TRAIL.HTM>> prisijungta 2005 11 03;

Specialioji literatūra:

Knygos

37. Akehurst M., Malanczuk P. Šiuolaikinės tarptautinės teisės įvadas, Vilnius: 2000, 309-312 p.;
38. Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. V.: Justitia, 1995; 228 – 230 p.;
39. Vadapalas V. Tarptautinė teisė. Vilnius: Eugrimas, 1998; 111 – 115 p., 339 – 340 p.;
40. Vadapalas V., Tarptautinės teisės pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija, V.: Eugrimas, 2003, 58 – 69 p.;
41. Bothe, Dolzer, Hailbronner, Klien, Kunig, Schröder, Graf Vitzthum. Völlkerrecht, 3-e Auflage. - Berlin, 2004. 220 - 222 p.;
42. Kiss A., Shelton D. International Environmental Law. – New York: Transnational Publishers, Inc., Ardsley, 2004, 212-217 p.;
43. Sands Ph. Principles of International Environmental Law, Second Edition. - Cambridge: University Press, 2003, 869-939 p.;
44. Бекиашев, К.А., Международное публичное право. Учебник. – Москва: Проспект, 2003, 80 – 87 С.;
45. Де Аречага Е. Х. Современное международное право. - Москва: Прогресс, 1983, 54-56 С.;
46. Игнатенко С.В. Международное право. - Москва: Высшая школа, 1995, 62 – 64 С.;

47. Кузнецов В. Ю., Международное право - Москва: Юрист, 2001; 91-92 С.;
48. Колосов Ю.М., Кривчикова Е.С. Международное право. - Москва: Международные отношения, 2000, 80-81 С.;
49. Лукашук И.И., Международное право. Особенная часть, 2-ое изд. - Москва: Юрист, 2001, 52- 54;
50. Международное космическое право. - Москва: Международные отношения, 1999, 22-30 С.;
51. Саватье Р., Теория обязательств. - Москва: Проспект, 1972, 41С.;
52. Ушаков. В. Курс международного права, Том 3-ий. Основные институты международного права. - Москва:1990, 47 – 52.

Periodiniai leidiniai

53. Gering T., Jachtenfuhs M. Liability for Transboundary Environmental Damage: Towards a General Liability Regime? // European Journal Law, 1993, Nr. 1 (4), 90 - 112 p.
54. Rusija ruošiasi sumokėti Lietuvai už "Su-27" avarijos padarytą žalą // BNS naujienos. 2005 11 07, <<http://su27.bns.lt/?item=202&id=1&subid=0>> prisijungta 2005 12 22;

Pagalbinė literatūra:

55. Tidikis R. Socialinių mokslų ir tyrimų metodologija. Vilnius: 2002.

Santrauka

Atsakomybė už tarptautinės teisės nedraudžiamus veiksmus

Pagrindinės sąvokos: atsakomybės už tarptautinės teisės nedraudžiamus veiksmus institutas; objektyvioji atsakomybė; padidinto pavojaus šaltinis; specialiosios tarptautinės sutartys; materialinė žala; kompensacija; principas „teršėjas moka“; tarpvalstybinės žalos, padarytos teisėtais veiksmais, prevencija.

Atsakomybė už tarptautinės teisės nedraudžiamus veiksmus suprantama kaip valstybių pareiga kompensuoti padarytą materialią žalą, vykdant rikingą veiklą, kurios nedraudžia tarptautinė teisė.

Tarptautinės objektyviosios atsakomybės normos yra specialios, jos turi apibrėžtą veikimo sferą tokiuose tarptautinės teisės pošakiuose kaip tarptautinė kosmoso teisė, tarptautinė jūrų teisė, tarptautinė atominė teisė, kuriuose tarptautinė atsakomybė, susijusi su padidinto pavojaus šaltinių veikimu, gali būti numatyta tarptautinėse sutartyse. Labiausiai reglamentuota valstybių atsakomybė už tarptautinės teisės nedraudžiamus veiksmus yra kosmoso teisėje, kur numatoma absoliuti vykdančios kosminę operaciją valstybės atsakomybė už padarytą žalą. Kitose minėtose sutartyse numatoma tik dalinė (valstybės atsakingos už žalos atlyginimo ar prevencijos mechanizmo sukūrimą ar pan.), o žalą privalo atlyginti „teršėjas“ (privatus subjektas, užsiimantis padidinto pavojaus veikla). Apskritai autorė daro išvadą, kad šioje srityje trūksta privalomų tarptautinės teisės šaltinių – ji yra nepakankamai reglamentuota.

Jungtinių Tautų Organizacijos Tarptautinės teisės komisija ėmėsi nagrinėti tarptautinės atsakomybės už tarptautinės teisės nedraudžiamus veiksmus temą, turėdama tikslą kodifikuoti šio instituto norma bei priimti konvenciją. 2001 m. buvo paruoštas Straipsnių projektas dėl žalos, kuri gali būti sukelta teisėta veikla, prevencijos. Šiame magistro baigiamajame darbe Projektu labiausiai remtasi atskleidžiant žalos, padarytos tarptautinės teisės nedraudžiamais veiksmais, sampratą ir prevencijos šioje srityje nuostatas. Valstybės pripažino pozityviają atsakomybę, t.y. pareigą imtis priemonių dėl žalos prevencijos.

Tačiau paneigiant darbo pradžioje išsikelto hipotezę galima teigti, kad pareiga atlyginti žalą, padarytą tarptautinės teisės nedraudžiamais veiksmais, nepripažįstama tarptautinės teisės norma.

Zusammenfassung

Verantwortung für die Handlung, die in der internationalen Recht nicht verboten ist

Grundbegriffe: Institut der Verantwortung für die Handlung, die in der internationalen Recht nicht verboten ist; objektive Verantwortung, Quelle der grösseren Gefahr; spezielle internationale Verträge; Materialschaden; Kompensation; Prinzip "Beschädiger bezahlt", Prevention des Schadens, der rechtlich gemacht ist.

Verantwortung für die Handlung, die in der internationalen Recht nicht verboten, aber gefährlich ist, ist die staatliche Pflicht die Materialschaden bezahlen.

Die Normen der internationalen objektiven Verantwortung sind speziell, sie haben einen konkreten Wirkungsbereich in solchen Rechtsarten als internationales Kosmosrecht, internationales Seerecht, internationales Atomrecht usw., wo internationale Verantwortung mit einer grösseren Gefahrquelle verbunden ist, können nur in den internationalen Verträgen voraussehen sein.

Verantwortung für die Handlung, die in der internationalen Recht nicht verboten ist, ist am meisten in der Kosmosrecht, wo absolute Verantwortung der Staat, die kosmische Operation verwirklicht, reglementiert.

In der anderen früher genannten Bereichen, sieht man nur teilweise staatliche Verantwortung (Staaten sind nur für Mechanismus der Kompensation und Prevention verantwortlich) und das Schaden muss Beschädiger bezahlen (Beschädiger ist ein privater Subjekt, der gefährlich wirkt).

Im allgemeinen aber, fehlen in dieser Bereich obligatorischen Rechtsquellen und es ist nicht genug reglementiert.

Die Internationale Rechts Kommission der Organisation Vereinten Staaten begann das Thema der Verantwortung für die Handlung, die in der internationalen Recht nicht verboten ist, analysieren mit dem Ziel Normen dieses Institutes und Konventionen annehmen. Im Jahre 2001, war das Projekt der Artikels für Prevention gefährliche Handlung, die ernststen internationalen Schaden verursacht.. In diesem Magisterarbeit stützte sich die Autorin am meisten auf diesem Projekt im Aufdeckung des Schadensbegriffs, die mit rechtlichen Handlung gemacht ist und die Prinzipien der Prevention in dieser Bereich. Die Staaten haben die positive Pflicht – Pflicht Massnahmen in Schadensprevention treffen.

Aber Staaten anerkennen die Pflicht in der rechtliche Handlung gemachte Schaden nicht (so ist Hypothese, die in der Anfang Arbeit aufgehoben war, widergelegt).